

TURIZAM I NIZOZEMSKA BOLEST NA PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE

Lešina, Mate

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of economics Split / Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:736841>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
EKONOMSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**TURIZAM I NIZOZEMSKA BOLEST NA
PRIMJERU REPUBLIKE HRVATSKE**

Mentor:

Prof. dr. sc. Željko Mrnjavac

Student:

Mate Lešina

Split, rujan 2019.

SADRŽAJ:

1. UVOD	4
1.1. Problem i predmet istraživanja	4
1.2. Svrha i cilj istraživanja	7
1.3. Hipoteze istraživanja	7
1.4. Metodologija istraživanja.....	8
1.5. Doprinos istraživanja	8
1.6. Struktura rada.....	9
2. TURIZAM	10
2.1. Opće odrednice turizma	10
2.2. Ekonomske funkcije turizma	12
2.2.1. Multiplikativna funkcija	12
2.2.2. Induktivna funkcija	13
2.2.3. Konverzijska funkcija.....	14
2.2.4. Funkcija zapošljavanja	14
2.2.5. Funkcija poticanja međunarodne razmjene dobara	15
2.2.6. Apsorpcijska funkcija	17
2.2.7. Funkcija uravnoteženja platne bilance	18
2.2.8. Funkcija razvoja gospodarski nedovoljno razvijenih područja	18
2.2.9. Integracijska funkcija	19
2.2.10. Akceleracijska funkcija.....	19
2.3. Ekonomski učinci turizma	20
2.3.1. Klasifikacija ekonomskih učinaka turizma.....	22
2.3.2. Mjerenje ekonomskih učinaka turizma	24
2.4. Doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske.....	25
2.4.1. Izravan doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske	26

2.4.2.	Ukupan doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske	29
2.5.	Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta .31	
2.5.1.	Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma gospodarstvu	31
2.5.2.	Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupni doprinos turizma gospodarstvu	33
3.	NIZOZEMSKA BOLEST – „Dutch disease“	36
3.1.	Povijest i definicije Nizozemske bolesti.....	36
3.2.	Efekt potrošnje i efekt seljenja resursa	36
3.2.1.	Spending Effect – efekt potrošnje	37
3.2.2.	Resource Movement Effect – efekt seljenja resursa	37
3.3.	Mjere ekonomske politike	39
3.3.1.	Fiskalna politika	39
3.3.2.	Politika potrošnje	39
3.3.3.	Monetarna politika	40
3.4.	Turizam i nizozemska bolest – primjeri istraživanja.....	41
4.	EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	42
4.1.	Rezultati testiranja	43
4.2.	Regresijska analiza.....	57
4.3.	Hipoteze istraživanja.....	65
5.	Ograničenja istraživanja i indicije o nizozemskoj bolesti.....	74
6.	ZAKLJUČAK	78
	POPIS GRAFOVA:	80
	POPIS SLIKA:	81
	POPIS TABLICA:	82

LITERATURA 84

SAŽETAK 87

SUMMARY 88

1. UVOD

1.1. Problem i predmet istraživanja

O značaju turizma u današnje vrijeme svjedoči brojnost literatura i stručnih radova na temu istoga. Kroz dugi niz godina raznih istraživanja što teorijskih što empirijskih došlo se do zaključaka koji svjedoče o širini utjecaja turizma na gospodarstvo neke ekonomije. Baš zbog toga problema tj. njegove širine, svjedoče i brojni pokušaji definiranja. „Danas je u većini zemalja prihvaćena opća konceptijska definicija turizma koju je predložio UNWTO i koja se može ubrojiti u definicije s pozicije turističke potražnje, a glasi: Turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njegove uobičajene sredine ne dulje od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju“ (Čavlek et al., 2011).

Prema Kesar et al. (2011) za potrebe makroekonomske analize utjecaja turizma na gospodarstvo najčešće se koriste tri pristupa u podjeli ekonomskih učinaka turizma. Prvi pristup učinke dijeli na fizičke i financijske. Fizički se odnose na kvantitativne pokazatelje razvoja (npr. broj ostvarenih noćenja, itd.) dok se financijske odnose na sve učinke koji se izražavaju u novčanoj verziji (npr. visina i struktura turističke potrošnje, vrijednost BDP-a od turizma u ukupnom BDP-u, turistička potrošnja domicilnog stanovništva u inozemstvu, itd.). Drugi pristup dijeli učinke na izravne i neizravne. Za izravne, odnosno direktne ekonomske učinke se smatra da nastaju u inicijalnoj fazi gospodarskih kretanja na regionalnoj ili nacionalnoj razini kao posljedica izravne turističke potrošnje kao što su rast dohotka ili aprecijacija nacionalne valute. Neizravnim ekonomskim učincima se smatraju oni koji su izazvani lančanom reakcijom prethodno nastalim direktnim učincima, a za koje je u praksi potrebno neko vrijeme da se prepoznaju, a tu se misli na rast cijena nekretnina ili utjecaj na regionalni razvoj. Treći pristup je i onaj najjednostavniji što ih razvrstava na pozitivne i negativne. Pod pozitivne ekonomske učinke turizma smatramo rast prihoda subjekata turističke ponude, rast bruto domaćeg proizvoda, rast javnih prihoda, rast prihoda ostvarenih od turizma na računu tekućih transakcija platne bilance, rekonstruiranje tržišta rada, rast kapitalnih ulaganja, pretvaranje neprivrednih resursa u turistički atraktivne, poticanje gospodarskog rasta i razvoja, rast životnog standarda, itd. Kada govorimo o negativnim ekonomskim učincima turizma mislimo na neravnomjernost u ostvarivanju učinaka tijekom

godine, rast vrijednosti domaće valute (sezonska aprecijacija), rast cijena proizvoda i usluga, rast cijena nekretnina, niska stopa povrata na kapitalna ulaganja, itd.

Za makroekonomsku analizu turizma potrebni su brojni izvori i izviješća kako bi dobili što bolju sliku o ekonomskim učincima turizma. Za potrebe toga UNWTO je u suradnji sa raznim institucijama razvio sustav Turističke satelitske bilance (TSA) „kao globalnog sustava uniformirane i metodološki konzistentne statistike za potrebe turizma koja bi omogućila uvid u stvaran i cjelovit odraz turizma na gospodarstvo jedne zemlje“(Čvalek et al., 2011).

Prema podacima Turističke satelitske bilance za Hrvatsku dostupnim na WTTC (2018) direktan doprinos turizma BDP-u iznosi 10,9%, dok se ukupno doprinos BDP-u penje i do 25%. Što se zaposlenosti tiče, direktan doprinos u ukupnoj zaposlenosti iznosi 10,1%, a ukupan doprinos zaposlenosti iznosi 23,5%.

Kada govorimo o Nizozemskoj bolesti, ime je dobila zato što se odnosi na probleme s kojim se nosila Nizozemska tijekom dvadesetog stoljeća nakon pronalazaka velikih izvora nafte i plina, a prvi put taj pojam spominje ugledni ekonomski časopis Economist 1977. godine. Najpoznatija istraživanja i modele koja se odnose na problem nizozemske bolesti nalazimo u radovima Booming Sector and De-Industrialization in a Small Open Economy autora Corden W.M. i Neary J. P. iz 1982 i i Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation također od Corden W. M. iz 1984. godine.

Prema Cordenu (1984) utjecaj rasta u booming sektoru na ostatak ekonomije promatra se kroz odnose sektora međunarodno razmjenjivih dobara (eng. tradables), u kojem razlikujemo booming sektor (rastući) i lagging sektor (padajući), te sektora usluga, tj. međunarodno ne-razmjenjivih dobara (eng. non-tradeables). O tzv. bolesti se govori ako boom u jednom sektoru dovodi do pada u ostalim sektorima gospodarstva. Tako u svome radu ključne efekte dijeli na dvije skupine. Prva skupina je **efekt potrošnje** koji govori da zbog rasta prihoda u booming sektoru razmjenjivih dobara dolazi do rasta potrošnje ne-razmjenjivih dobara, što dovodi do rasta njihovih cijena. Rast cijena u sektoru ne-razmjenjivih dobara dovodi do realne aprecijacije tečaja (odnos između cijena ne-razmjenjivih i razmjenjivih dobara) budući da su cijene u sektoru razmjenjivih dobara određene na međunarodnom tržištu i ne mijenjaju se pod utjecajem lokalnih čimbenika. Druga skupina je **efekt seljenja resursa** po kojemu kada u booming sektoru dolazi do porasta potražnje za radnicima što uzrokuje pad zaposlenosti u lagging sektoru razmjenjivih dobara (jer se radnici „sele“), a to seljenje radnika iz lagging sektora u booming sektor se naziva direktna deindustrijalizacija. U sektoru ne-razmjenjivih

dobara također dolazi do rasta potražnje za radnicima, zbog veće potražnje za proizvodima i odlaska dijela radnika u booming sektor, što također dovodi do pada zaposlenosti u lagging sektoru razmjenjivih dobara i to se naziva indirektna deindustrijalizacija. S obzirom na to da je turizam specifičan naspram drugih sektora, možda bolji teorijski okvir daje u svom radu Copeland (1991) u kojem ističe neka važna obilježja turizma. Npr. ako boom nastane u nekom tradable sektoru, onda devizni prihodi iz tog sektora dolaze klasičnim kanalom izvoza. Međutim, za konzumaciju turističkih proizvoda stranci dolaze u zemlju i konzumiraju inače non-tradable usluge na lokalnom tržištu, kao što su restorani ili zdravstvo, čime one u nekom smislu postaju tradable, taj fenomen je Pirjavec (1998) opisao kao nevidljivi izvoz ili izvoz na licu mjesta. Uz ove nabrojane tipične mehanizme preko kojih dolazi do tzv. nizozemske bolesti možemo dodati i jedan ne baš tipičan, a to je cijena nekretnina. Prema MGIPU (2018) istraživanju cijena nekretnina, ispostavilo se da su najveće cijene nekretnina u područjima uz more, odnosno gdje je najveći utjecaj turizma. Prema tome možemo pretpostaviti da će visoke cijene nekretnina dovesti do istiskivanja nekih drugih zanimanja koje nisu povezane sa turizmom te će u konačnici dovesti do već prije navedenog efekta seljenja resursa.

„Uspoređujući današnju Republiku Hrvatsku i Nizozemsku prije četiri desetljeća, dolazi se do zaključka, i to strukturno gledajući, kako uzrok bolesti nije identičan, ali obrazac ponašanja postoji“ (Kamber, 2017). U današnje vrijeme prilično paradoksalno zvuči kako hrvatski turizam koji gospodarstvu pridonosi s oko dvadeset posto u pojmovima bruto domaćeg proizvoda, možemo promatrati kao budući izvor problema i može bitnog pada cjelokupne gospodarske aktivnosti. Sukladno tome može se reći kako je vidljiv strelovit rast jednog izvora prihoda, posebice neiscrpnog kao što su primjerice prirodne ljepote i atraktivnosti starih jezgri diljem Jadrana. Unatoč činjenici što hrvatsko gospodarsko raste iznadprosječnim stopama, najviše zahvaljujući gospodarskom oporavku Europe i enormnog rasta turizma, sveprisutan je također i potencijal ne konkurentnosti svih ostalih gospodarskih grana. Turizam kao kapitalno intenzivna djelatnost ima veliki utjecaj na ostale gospodarske grane. I baš zbog toga utjecaja i na prvi pogled prevelike ovisnosti cjelokupnog gospodarstva Hrvatske o turizmu dolazimo do glavnoga problema, a to je hoće li ovakav trend koji trenutno imamo od turizma u gospodarstvu dovesti do toga da prevladaju negativni učinci koji će u konačnici dovesti do problema poznatog kao nizozemska bolest ili će se pak gospodarstvo i voditelji ekonomske politike uspjeti oduprijeti tim negativnim učincima i iskoristiti maksimalno one pozitivne.

Predmet istraživanja je mogućnost identificiranja pojave nizozemske bolesti. Kako znamo da je jedna od naznaka, tj. obilježja nizozemske bolesti aprecijacija domaće valute, istraživat ćemo tečaj domaće valute kroz usporedbe sa tečajevima većih trgovinskih partnera i priljeva deviza. Kretanje na tržištu rada, na cijelom tržištu i između raznih sektora. Kretanje razina cijena i plaća, kao u konačnici i kroz objašnjenje postavljenih hipoteza.

1.2. Svrha i cilj istraživanja

Može se reći kako je temeljni cilj ovoga rada pokazati je li gospodarstvo Hrvatske upalo u zamku nizozemske bolesti. Te u slučaju da jest onda donijeti zaključke i savjete kako izaći uz što manje posljedice na cjelokupno gospodarstvo. Isto tako, potrebno je istražiti predstavlja li turizam Republike Hrvatske prethodno navedenu opasnost. Važno je za naglasiti kako će se teorijskim dijelom istraživanja pružiti detaljan prikaz postojećih teorija, definicija i pojmovnih određenja te kretanja određenih varijabli u turizmu te postojećih teorija o nizozemskoj bolesti. Za razliku od teorijske analize, empirijski dio istraživanja obuhvatit će statističku analizu podataka koja će u konačnici omogućiti testiranje hipoteza.

1.3. Hipoteze istraživanja

S obzirom na prethodno postavljene probleme i predmet istraživanja ovoga rada, treba postaviti i pripadajuće istraživačke hipoteze koje će se u nastavku prihvatiti ili odbaciti:

H1: U hrvatskom gospodarstvu turizam ima potencijal stvaranja nizozemske bolesti

- **H11: Rast potražnje i priljeva deviza u turističkom sektoru dovodi do aprecijacije domaće valute**

- **H12: Rast plaća u turističkom sektoru dovodi do rasta troškova u ostatku gospodarstva**

- **H13: Turizam utječe na cijene nekretnina**

1.4. Metodologija istraživanja

Prilikom analize teorijskog dijela rada, koristit će se metoda deskripcije kojom će se opisivati već ispitani primjeri problema nizozemske bolesti u gospodarstvu. Metodom kompilacije će se preuzeti i prokomentirati slični zaključci autora vezanih za utjecaj pojedinih sektora na cjelokupno gospodarstvo, a posebno utjecaj turizma. Metodom komparacije uspoređivat će se rezultati sličnih istraživanja za druge zemlje slične Republici Hrvatskoj. Uz već nabrojane, koristit će se i metode analize, sinteze, deskripcije, indukcije i dedukcije, te dokazivanja i opovrgavanja.

Za potrebe empirijskog dijela istraživanja koristit će se sekundarni podaci iz izvora kao što su Statistički ured Europskih zajednica (Eurostat), Svjetske turističke organizacije (UNWTO), Svjetske organizacije za putovanja i turizam (WTTC), Državni zavod za statistiku RH (DZS), Hrvatske turističke zajednice itd., a analizirat će se putem odgovarajućih statističkih metoda i ekonometrijskog programa.

1.5. Doprinos istraživanja

Teorijskim i empirijskim istraživanjem se želi doprinijeti boljem shvaćanju nizozemske bolesti na primjeru Republike Hrvatske, odnosno boljem shvaćanju utjecaja turizma na daljnji

i cjelokupni razvoj gospodarstva. Isto tako, radom se želi doprinijeti i pružanju određenih spoznaja o postojanju veze između prethodno navedenih pojmova, odnosno između turizma i gospodarstva Republike Hrvatske.

U konačnici, prilikom teorijskog i empirijskog istraživanja definirane tematike, koristit će se i primijeniti opća teorijska saznanja iz područja na koje se odnosi problem istraživanja, kao i praktični primjer baziran na empirijskom istraživanju.

1.6. Struktura rada

Struktura rada obuhvaća pet temeljnih poglavlja, a u prvom, odnosno u uvodnom dijelu rada obradit će se potpoglavlja koja obuhvaćaju problem i predmet istraživanja, svrhu i cilj, istraživačke hipoteze, metode istraživanja, doprinos istraživanja te strukturu diplomskog rada.

U drugom poglavlju će se definirati opće odrednice, ekonomski učinci te funkcije turizma. Zatim će se prikazati njegov značaj i doprinos na cjelokupno gospodarstvo Republike Hrvatske, te njegovu poziciju u odnosu na druge konkurentne zemlje.

Treće poglavlje će predstaviti povijesni pregled razvoja nizozemske bolesti. Njezine odrednice i mehanizme preko kojih dolazi do same pojave. Također predstaviti ćemo kroz razne literature i stručne radove kako je ista djelovala na razne zemlje u svijetu, te kako su se one borile protiv nastanka.

U četvrtom poglavlju ćemo vidjeti predstavlja li turizam u Republici Hrvatskoj opasnost od nizozemske bolesti kroz empirijsko istraživanje i testiranje navedenih hipoteza.

Na kraju rada u petome poglavlju, prikazat će se zaključak cjelokupnog rada, sažetak na hrvatskom i engleskom jeziku, popis korištene literature, kao i popis slika, tablica i grafičkih prikaza.

2. TURIZAM

2.1. Opće odrednice turizma

Za početak je potrebno dati uvid u postojeće definiranje i definicije turizma kao i temeljne pojmove koji su važni za razumijevanje biti turizma. Prema Šimundić (2015) definicije pojmova turist i turizam izrazito variraju ovisno o psihološkim, društvenim, ekonomskim i drugim aspektima proučavanja turizma. Od 1910. godine kada je ponuđena prva definicija turizma pa do danas imamo mnoštvo definicija koje su se kroz povijest mijenjale i nadopunjavale. Zbog toga što je turizam prepun mnogoznačnih društvenih i ekonomskih funkcija vezanih uz čovjeka, putnika, turista i što je etimološki i povijesno gledano najprije došlo do pojave turista, a tek je njihova aktivnost u određenom mjestu rezultirala pojavom turizma, valja najprije definirati pojam turist. Prema Čavlek (2011) da bi se uopće moglo definirati navedeni pojam, ali i izvedenicu pojma turizam, treba imati u vidu nekoliko kriterija koji moraju biti zadovoljeni. U te kriterije se svrstaju prostorna komponenta, obilježja putovanja, vremenska komponenta, svrha putovanja. Kad je prostorna komponenta u pitanju, prema UNWTO putovanje se treba zbivati izvan uobičajene sredine određene osobe, bilo u zemlji ili u inozemstvu. Što se tiče obilježja putovanja misli se na osobu koja napušta uobičajenu sredinu na vlastitu inicijativu i to dobrovoljno u okviru svog slobodnog vremena te ne privređuje niti tijekom putovanja niti u određištu svog putovanja, a to je putovanje uvijek dvosmjerno. Vremenska komponenta nam govori da osoba mora privremeno izbivati izvan uobičajene sredine dulje od 24 sata, ali maksimalno do godine dana. I na kraju svrha putovanja osobe je motivirana odmorom, rekreacijom, sportom, zdravstvenim razlogom ili posjetom prijateljima i rodbini, ili su na poslovnom putu, studiju (kraćem od godinu dana), hodočašću. Koristeći se navedenim kriterijima UNWTO definira turista kao posjetitelja, odnosno osobu koja putuje izvan svoje sredine kraće od 12 mjeseci i čija glavna svrha putovanja nije vezana za obavljanje neke lukrativne aktivnosti u mjestu koje posjećuje.

Kao i kod definiranja pojma turist teoretičari su nailazili na mnogo problema pri definiranju turizma. Jedna od starijih definicija, koja se često i danas koristi i koja je dugo bila prihvaćena, nastaje 1942. godine od strane švicarskih teoretičara Hunzikera i Krapfa, a definira turizam kao skup odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka posjetilaca nekog mjesta ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako s takvim boravkom nije povezana nikakva njihova privredna djelatnost (Marković, 1970). u konačnici kao što je i

istaknuto u uvodu ovoga rada opće prihvaćena definicija turizma dana od strane UNWTO-a 1999. godine u Nicei koja glasi : „Turizam uključuje aktivnosti proizašle iz putovanja i boravka osoba izvan njegove uobičajene sredine ne dulje od jedne godine radi odmora, poslovnog putovanja i drugih razloga nevezanih uz aktivnosti za koje bi primili ikakvu naknadu u mjestu koje posjećuju“. Kroz analizu ove definicije vidimo određene uvijete koji determiniraju turizam, a to su duljina boravka i svrha putovanja. Tako je i Državni zavod za statistiku (2011) na osnovu spomenuti obilježja prihvatio definiciju turista kao svake osobe koja u mjestu izvan svog prebivališta provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj gostiju, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, religije, obitelji, poslova, javnih misija i skupova. Kojim god kriterijem se vodili u pokušaju definiranja turizma, zajedničko većini definicija turizma je da turizam stavljaju u opći kontekst putovanja iz zadovoljstva izvan uobičajene sredine. S ekonomskog gledišta ključan je akt potrošnje sredstava stečenih u domicilu, a potrošenih u turističkom odredištu (Čavlek 2011).

„Zbog niza ekonomskih koristi koje proizlaze iz njegova razvoja, turizam je s opravdanjem stekao status iznimno važne komponente nacionalnih gospodarstava mnogih zemalja“ (Kesar 2011). Slijedom toga je bilo potrebno odrediti, odnosno razjasniti kojoj ekonomskoj kategoriji turizam pripada, a nakon toga odrediti obuhvat i poziciju u strukturi nacionalnog gospodarstva. Pa tako analizirajući razne literature i izvore nailazimo na korištenje pojmova kao što su turistička industrija, gospodarska djelatnost, gospodarska aktivnost, gospodarski sektor i u posljednje vrijeme najčešće se spominje kao gospodarska grana što međutim nije točno iz razloga kao što Kesar (2011) objašnjava, preko hipotetskog primjera, da „turizam nadilazi okvir gospodarske grane jer je skup komplementarnih proizvoda i usluga različitih gospodarskih grana i djelatnosti, bez obzira na to što u jednome njegovu segmentu proizvodi ili usluge međusobno konkuriraju“. Isto tako zaključuje da je turizam „visoko sofisticiran integralni sustav u okviru nacionalnog gospodarstva čiji djelokrug i struktura nadilazi ekonomske kategorije djelatnosti, grane, industrije i sektora, a čine ga međusobno povezani, heterogeni, međuovisni i komplementarni fragmenti različitih gospodarskih grana i djelatnosti koji zajednički čine logičku, funkcionalnu i uravnoteženu cjelinu“. Sofisticiranost se odnosi na njegovu složenost, integralnost sustava na sposobnost u povezivanju međusobno različitih komponenti nacionalnog gospodarstva koje ne bi ni bile u mogućnosti ostvarivati dodatne ekonomske i druge učinke, a složenost sustava se sve više pokazuje kao nužnost jer su dosezi učinaka dokazali da bez sustavnog pristupa razvoju može dovesti do dugoročno štetnih

posljedica. Pa tako Blažević (2007) u svom djelu, Turizam u gospodarskom sustavu, upozorava kako se turizam mora proučavati kao složen sustav koristeći se složenom znanstvenom metodologijom koja se temelji na multidisciplinarnom pristupu.

2.2. Ekonomske funkcije turizma

„Kako uloga turizma u gospodarskom sustavu proizlazi iz njegovih ekonomskih funkcija, smatra se iznimno važnim usvojiti temeljna znanja o načelima djelovanja turizma u gospodarskom sustavu, na temelju kojih se generiraju brojni ekonomski učinci. Vrijedi napomenuti i to kako su upravo njegove ekonomske funkcije predmet čestih djelomičnih ili potpuno pogrešnih shvaćanja, ne samo laika, nego i ekonomista koji često podcjenjuju važnost turizma kako za gospodarstvo tako i za opći društveni napredak jedne zemlje“ (Kesar et al., 2011). U nastavku ćemo nabrojiti te ukratko, radi boljeg razumijevanja, napisati objašnjenja ekonomskih funkcija koje su sistematizirane u djelu „Turizam – ekonomske osnove i organizacijski sustav“ od strane grupe autora među kojima su Nevenka Čavlek i Oliver Kesar.

2.2.1. Multiplikativna funkcija

Multiplikativna funkcija nam govori kako „ukupan ekonomski učinak turističke potrošnje proizlazi iz cirkulacije inicijalno ostvarene turističke potrošnje kroz više gospodarskih ciklusa, a čine ga zbroj direktnih, indirektnih i induciranih učinaka te potrošnje“ (Geić, 2016).

Direktni odnosno izravni ekonomski učinci turističke potrošnje se odnose na ukupnost inicijalne turističke potrošnje ostvarene u raznim gospodarskim djelatnostima koje izravno apsorbiraju turističku potrošnju, a tu se ubrajaju promet i trgovina na malo, turističko posredništvo, ugostiteljstvo.

Indirektni odnosno neizravni ekonomski učinci turističke potrošnje se odnose na ukupnost svih troškova nastalih u procesu formiranja turističke usluge. Podmirivanje troškova pružatelja turističkih usluga svojim dobavljačima, ali i dobavljača prema svojim dobavljačima, također se ubraja u ekonomske učinke turizma jer su posljedica turističke potrošnje. Dobavljači o kojima je riječ zapravo spadaju u skupinu neturističkih gospodarskih

djelatnosti jer ne dolaze u izravan kontakt s turistima i prihodi im nisu izravno vezani za turističku potrošnju.

Inducirani ekonomski učinci turističke potrošnje su oni koji su nastali kao rezultat povećane kupovne moći lokalnog stanovništva i javnog sektora na turistički receptivnom području. Tu se najčešće spominje rast potrošnje lokalnog stanovništva i privremeno zaposlenih nelokalnih stanovnika te rast javne potrošnje koju su omogućili prethodno ostvareni multiplikativni učinci turističke potrošnje (direktni i indirektni učinci).

Zaključno, kao što smo i na početku napisali, teorija multiplikatora polazi od činjenice da ukupan ekonomski učinak turističke potrošnje proizlazi iz cirkulacije turističke potrošnje kroz više gospodarskih ciklusa, a čine ga zbroj izravnih, neizravnih i induciranih učinaka te potrošnje. Rezultat ove cirkulacije je multiplikativan učinak koji se očituje kao vrijednost novca koja je ušla u gospodarski ciklus u prvoj, inicijalnoj fazi, pomnožena s prosječnim brojem iteracija, tj. multiplikatora u kojem ona sudjeluje.

Ključna snaga teorije multiplikatora je prelijevanje bruto vrijednosti iz djelatnosti u djelatnost pokrećući tako nove gospodarske aktivnosti odnosno novu potrošnju.

2.2.2. Induktivna funkcija

Na osnovama multiplikativne funkcije razvila se i induktivna funkcija turizma. Iz razloga što se stvaraju potrebe za pokretanjem nove i proširivanjem postojeće ponude u proizvodnji dobara i pružanju usluga na lokalnoj i regionalnoj razini, a temeljna pretpostavka tome je intenziviranje razvoja turističke ponude u određenoj turističkoj destinaciji.

„Definicija induktivne funkcije turizma počiva na činjenici da osnovni interes nositelja gospodarske aktivnosti na razini turističke destinacije nije sama turistička potrošnja ni izravna dobit što bi je pojedini gospodarski subjekti realizirali iz same prodaje svojih proizvoda i usluga turizmu, nego uloga te turističke potrošnje u indukciji povećanih ukupnih učinaka proizvodnje, odnosno pružanja usluga“ (Marković, 1972).

Na osnovu toga njezina snaga ovisi o stopi rasta masovnosti potražnje za određenom turističkom destinacijom, ali i o stupnju razvoja te destinacije, gdje se u određenom trenutku počinju stvarati „zalihe“ potencijala u proširenju turistički receptivnih kapaciteta, ali i kapaciteta njihovih dobavljača kojih na tom tržištu nije bilo.

Prema načelima ekonomije razmjera, koja je evidentna upravo u turizmu zbog obilježja masovnosti subjekata prisutnih na tržištu, svojom induktivnom funkcijom turizam na određenom turistički receptivnom prostoru može potencijalno otvoriti prostor za proširenje proizvodnje i rast broja pruženih usluga, uz istodobno smanjenje troškova po jedinici proizvoda ili usluge.

2.2.3. Konverzijska funkcija

Konverzijska funkcija turizma je sposobnost turizma u pretvaranju neprivrednih resursa u privredne, koji, da nema turizma ili da nisu uključeni u turističke tokove, ne bi ni ostvarivali ekonomske učinke, prvenstveno prihod.

Atraktivna svojstva pojedinih prirodnih resursa mogu se lako ekonomski valorizirati upravo u turizmu, dok za većinu drugih gospodarskih grana i djelatnosti ti isti resursi i njiva svojstva ne predstavljaju nikakvu materijalnu osnovu za pokretanje poslovanja i za ostvarivanje ekonomskih učinaka.

Konvertiranjem takvih, u pravilu nepotrošivih i količinski gotovo neograničenih resursa u one koji ostvaruju konkretan ekonomski učinak, turizam dobiva poseban značaj za određeno podneblje, a često i presudnu ulogu u stvaranju dohotka i otvaranju novih radnih mjesta.

U okviru konverzijske funkcije javlja se cjenovna diferencijacija između npr. cijene noćenja u sobi s pogledom na more i cijene noćenja u sobi s pogledom na parkiralište. Takva razlika u cijeni je tzv. dodatna vrijednost koja pripada pojmu turističke rente .

Turizam je i u mogućnosti pretvoriti, odnosno konvertirati, i s resursima povezane različite reaktivne aktivnosti u ekonomske.

2.2.4. Funkcija zapošljavanja

Jedna od najvažnijih ekonomskih funkcija u turizmu je zapošljavanje, tj. generiranje novih radnih mjesta. Treba razlikovati izravno od neizravnog zapošljavanja u turizmu.

Izravno zapošljavanje se odvija u ugostiteljstvu, turističko posredništvu, prometu i trgovini na malo, te na radna mjesta u kojoj djelatnici dolaze u izravan kontakt s posjetiteljima.

Neizravno zapošljavanje se odnosi na zapošljavanja u svim ostalim povezanim gospodarskim djelatnostima čije su aktivnosti usmjerene u većoj ili manjoj mjeri na razvoj turizma i dohodak koji se po toj osnovi ostvaruje.

Turizam je jedna od rijetkih gospodarskih aktivnosti u kojoj će se njegovim rastom i razvojem ukupan broj radne snage konstantno povećavati, a razlog tome je prvenstveno sofisticiranost potražnje te brojni novi sadržaji koji se uključuju u turističku ponudu.

Prema Pirjevec i Kesar (2002) postoje četiri temeljna obilježja zaposlenih u turizmu, a to su:

- Dominacija ženske radne snage
- Dominacija zaposlenih s prosječno nižim stupnjem obrazovanja i kvalifikacija
- Dominacija prosječno starijih zaposlenika
- Dominacija sezonskog zapošljavanja

Iz razloga što je nemoguće u cijelosti utvrditi obuhvat turizma u strukturi nacionalnog gospodarstva, nije moguće izračunati točan broj ukupno zaposlenih u turizmu. Njegova fragmentiranost i diverzificiranost nije jedini uzrok toj nemogućnosti, tu se javlja i problem analitičke dosljednosti prema kojoj bi se u procjenu broja zaposlenih u turizmu trebao uvrstiti i onaj dio radno sposobnog stanovništva koji svojim radom izravno i aktivno sudjeluje u realizaciji turističkog prometa u privatnom smještaju. Osim vlasnika privatnih smještaja, svi ostali zaposleni vrlo često nisu prijavljeni, tj. nisu službeno registrirani.

Treba naglasiti kako je turizma važan izvor zapošljavanja u gotovo svim visoko razvijenim zemljama kao SAD, Australija, Japan i zapadna Europa, međutim to je puno izraženije u turistički receptivnim zemljama koje pripadaju skupini zemalja u razvoju kao što su Hrvatska, Turska ili Cipar.

2.2.5. Funkcija poticanja međunarodne razmjene dobara

Ova funkcija se očituje u kretanju prihoda, tj. izvoza i rashoda, tj. uvoza robe i usluga na računu tekućih transakcija platne bilance.

Ekonomskim analitičarima najveću pozornost privlači izvoz usluga putem turizma zbog važnosti tih prihoda za nacionalno gospodarstvo. Takvi prihodi i rashodi rezultat su turističke potrošnje u međunarodnim turističkim kretanjima, a njihovi utjecaju na kretanje pojedinih stavki platne bilance mogu imati pozitivan ili negativan predznak za odabrane zemlje.

Kada se radi o potrošnji inozemnih posjetitelja, tada će sve robe i usluge koje su im prodane poprimiti izvozni karakter i imaju aktivan, tj. pozitivan utjecaj na kretanje stavke „prihod od izvoza robe i usluga po osnovi turističkih putovanja“ u okviru platne bilance. Funkcija do svog punog izražaja dolazi samo onda kada je riječ o dobrima koja su proizvedena u nacionalnoj ekonomiji.

Kada se radi o potrošnji domaćeg stanovništva na turističkim putovanjima u inozemstvu, tada sva roba i usluge koje to stanovništvo kupi u inozemstvu dobivaju karakter uvoznih dobara za zemlju toga stanovništva i izravno se bilježe u stavci „rashoda od uvoza robe i usluga p osnovi turističkih putovanja“ u okviru platne bilance.

Najvažniji aspekt funkcije turizma u poticanju međunarodne razmjene dobara je njegova izrazito izvozna funkcija. Tako je u slučaju Hrvatske turizma važan izvor deviza, a samim time i jedan od najvećih izvoznika koji svoje inozemne prihode ostvaruje „nevidljivim izvozom“ ili „izvozom na licu mjesta“.

Brojne s prednosti izvoza putem turizma u odnosu na učinke koji se postižu robnim izvozom kao npr.:

- Potražnja na turističkom tržištu „dolazi k ponudi“, a ne obrnuto čime je izvoz proizvoda i usluga putem turizma uvelike olakšan
- Proizvodi i usluge se konzumiraju u turističkoj destinaciji, i plaćaju se u pravilu odmah i u gotovini
- Gotovi proizvodi plasirani kao sastavni dio turističke usluge postižu i do četiri puta višu prodajnu cijenu nego što se isti proizvodi postižu na inozemnom robnom tržištu
- Iz razloga što roba ne prelazi granicu brojni troškovi su svedeni na najmanju moguću mjeru
- Kvaliteta proizvoda mora biti zadovoljavajuća ali ne i onakva kakva bi morala biti da se izvozi preko izravnog robnog izvoza na zahtjevno i visoko konkurentno međunarodno tržište

- Na turističkom tržištu nije potrebno provoditi diferencijaciju lokalnih proizvoda radi postizanja konkurentnosti jer su upravo lokalna obilježja proizvoda ono što privlači posjetitelje
- Izvozom roba i usluga putem turizma moguće je u većoj mjeri „izvesti“ i poreze, što je robnim izvozom nemoguće postići jer je na međunarodnom planu razvijen sustav izbjegavanja dvostrukog oporezivanja
- Strani posjetitelji sami preuzimaju rizik pregleda robe kupljene u nekoj stranoj zemlji pa i njenog carinjenja prilikom ulaska u domicilnu zemlju.

Najveće ograničenje izvoza putem turizma je njegov sezonski karakter.

2.2.6. Apsorpcijska funkcija

Apsorpcijska funkcija turizma se odnosi na sposobnost turizma u uravnoteženju robo-novčanih odnosa, realnog i financijskog sektora, u razvijenim gospodarstvima i u gospodarstvima u razvoju, a javlja se kao rezultat međunarodnih turističkih kretanja.

U pravilu turistički receptivne zemlje kao što je Hrvatska su slabije razvijene od zemalja zapadne Europe, a turizam se ponudom cijelog spektra usluga i proizvoda javlja kao pogodan mehanizam za apsorpciju viška kupovne moći iz razvijenih zemalja i pretvaranjem tog viška u potencijal za snažniji gospodarski razvoj turistički receptivnih zemalja. Suprotno tomu, za razvijene zemlje je poželjna ova funkcija u uvjetima gospodarske ravnoteže iz razloga što tada dolazi do jačanja kupovne moći, pa se javlja problem kako iz sustava eliminirati taj višak kupovne moći radi uravnoteženja robno-novčanih odnosa. Za te razvijene zemlje emitivni turizam je poželjan jer će odljev sredstava po osnovi međunarodnih turističkih kretanja značiti ujedno i slabljenje pritiska na realni sektor nacionalnog gospodarstva i održavanje niske stope inflacije.

Iako je mnogo vanjskih i unutrašnjih utjecaja koji će dodatno utjecati na prethodno spomenute robo-novčane odnose, a tiču se kretanja tečajeva nacionalnih valuta, visine kamatnih stopa, cijena energenata, globalnih tržišnih odnosa i brojnih drugih, principi djelovanja apsorpcijske funkcije turizma su evidentni, a temelje se na globalnoj redistribuciji dohotka iz razvijenih gospodarstava prema gospodarstvima zemalja u razvoju.

2.2.7. Funkcija uravnoteženja platne bilance

Funkcija uravnoteženja platne bilance se nadovezuje na prethodno opisanu funkciju te se zbog nje turizmu pripisuje vrlo važna stabilizacijska funkcija. Stabilizacijska funkcija na primjeru Hrvatske se ogleda u pokrivanju većeg dijela ostvarenoga deficita robne razmjene sa inozemstvom i na taj način vraća platnu bilancu u koliko-toliko ravnotežno stanje. Uz navedeno uravnoteženje odnosa na računu tekućih transakcija platne bilance, vrijedi spomenuti i ulogu turizma u stabilizaciji financijskog sustava Hrvatske. Zbog prisutnosti vanjskoga duga, veliki priljev deviza je presudan za servisiranje vanjskoga duga, ali i osigurava relativno stabilan tečaj domaće valute.

2.2.8. Funkcija razvoja gospodarski nedovoljno razvijenih područja

Ova funkcija nam govori o sposobnosti turizma u redistribuciji dohotka namijenjenog turističkoj potrošnji i redistribuciji kapitala, a u nekim literaturama se naziva i kompenzacijska funkcija turizma.

Tokovi na redistribucije dohotka i kapitala na globalnoj razini su zanimljiviji jer znatno utječu na razvoj gospodarstva turistički receptivnih zemalja, a u slučaju redistribucije na nacionalnoj razini riječ je samo o preraspodjeli novca između regija iako bitno utječe na razvoj lokalnog gospodarstva.

Činjenica je da su najveća turistički emitivna područja svijeta ujedno i najrazvijenija, zbog ubrzanog načina života i prenapučenosti tih sredina

Redistribucijom dohotka smatramo onu količinu novca koju stanovništvo u obliku osobne potrošnje iznosi iz matične zemlje radi zadovoljenja turističkih potreba, kako u tranzitnim područjima, tako i u odabranoj turističkoj destinaciji.

Kao posljedica redistribucije dohotka namijenjenoga turističkoj potrošnji javlja se i uloga turizma u redistribuciji kapitala u obliku investicija u potrebnu infrastrukturu i određene zabavne, kulturne, sportske sadržaje.

Kad je riječ i o distribuciji dohotka i o distribuciji kapitala, postoje dvije vrste tokova, a to su primarni i sekundarni. Primarni tokovi se odnose na tokove od razvijenih prema nerazvijenima, a sekundarni, kojih je neusporedivo manje, od nerazvijenih prema razvijenima.

Treba naglasiti da je za nerazvijena i slabije razvijena područja, prema Pirjevec i Kesar (2002), turizam vrlo često i jedina mogućnost unaprjeđenja kvalitete boravka na određenom području.

2.2.9. Integracijska funkcija

Kako se trenutno nalazimo u vremenu kada regija postaje glavni nositelj gospodarskog razvoja, s aspekta turizma, ključna regija u Hrvatskoj je jadranska regija. Iz razloga što su sve usluge i dobra koja su proizvedena na području jadranske regije nedostatna za formiranje turističke ponude, nužna je integracija sa ostalim regijama Hrvatske.

Svrha integracijske funkcije je uključiti te gospodarski osnažiti kontinentalne regije kroz proizvodnju dobara za jadransku regiju. Kontinentalne regije Hrvatske, izostanak konkurentnosti na međunarodnom robnom tržištu pokušavaju nadomjestiti plasmanom dobara i usluga kroz turizam putem tzv. nevidljivog izvoza. Iz toga razloga turizam treba prepoznati kao jaku kohezijsku snagu koja će svojim integracijskim djelovanjem barem djelomično ublažiti regionalne socioekonomske nejednakosti.

2.2.10. Akceleracijska funkcija

Prema definiciji autora Pirjevec i Kesar (2002), akceleracijska funkcija turizma očituje se u snazi turizma da razvija određena područja brže od pojedinih gospodarskih djelatnosti. Odabir turizma kao primarne orijentacije gospodarskog razvoja treba biti temeljen na komparativnim prednostima i raspoloživosti resursa za turistički razvoj.

Uz ubrzan razvoj geografskih područja, turizma pridonosi i ubrzanom razvoju pojedinih gospodarskih djelatnosti, gdje su pojedine djelatnosti svoje resurse usmjerile na razvoj turizma i time postigle značajan uspjeh, kao primjer su ekološka proizvodnja hrane bez GMO

sastojaka ili proizvodnja vrhunskih vina s kontroliranim podrijetlom te mnogi drugi oblici specifične proizvodnje.

2.3. Ekonomski učinci turizma

Prema Kesar et. al. (2011), ekonomski učinci turizma mogu se definirati kao promjene koje nastaju u strukturi gospodarstva turistički emitivnih, tranzitnih i turistički receptivnih područja kao posljedica turističkih kretanja i turističke potrošnje, a u konačnici i turističkog razvoja. Također, treba voditi računa da su ekonomski učinci turizma u neraskidivoj međuovisnosti s ostalim učincima koji se postižu razvojem turizma, a misli se na društvene, kulturološke i ekološke, ali i na političke, demografske, tehnološke i ostale učinke.

Kako veličina i strukturalna obilježja turističkih kretanja ovise o velikom broju čimbenika, za očekivati je kako će ti čimbenici imati utjecaja i na ostvarenje ekonomskih učinaka koji će iz njih proizaći. Tako ćemo u nastavku rada nabrojati i kratko opisati čimbenike utjecaja na ostvarivanje ekonomskih učinaka turizma koristeći se radom Stanka Geića pod nazivom Međunarodni turizam – osnove, organizacija, ekonomika.

Čimbenici se najčešće dijele na čimbenike okruženja na turistički emitivnom prostoru i čimbenike okruženja na turistički receptivnom području.

Kada govorimo o **čimbenicima okruženja na turistički emitivnom području** misli se na razvijenost gospodarstva i razinu standarda života te kulturno civilizacijska postignuća koji su temelj za formiranje realne i potencijalne potražnje te njenih osnovnih kvantifikacija i obilježja, a ogleda se u sljedećim elementima:

- Opća obilježja stanovništva – životni stil, navike, običaji, tradicija, gravitacija prema područjima sličnih ili istih kulturnih obilježja, poznavanje jezika, mogućnost korištenja jedinstvene valute itd,
- Turističke potrebe i motivi – stupanj socio-ekonomskog razvoja, razina urbanizacije i industrijalizacije, razina zagađenja, percepcija stanovništva o turizmu i njegovim mogućnostima, raznovrsnost i stupanj razvoja rekreativnih aktivnosti u domicilu, korištenje pogodnosti za putovanja mladih ,
- Raspoloživost slobodnog vremena (dokolice) – mogućnost dobivanja i trajanje godišnjih odmora, početak i završetak školske odnosno akademske godine, navike u

korištenju produženih vikenda za tzv. city break putovanja, wellness i spa programi itd.,

- Raspoloživost dohotka – razina dohotka po stanovniku, prosječna neto isplaćena plaća i mogućnost izdvajanja za turističku potrošnju, sklonost potrošnji, stupanj dohodovne i cjenovne elastičnosti potražnje, korištenje potrošačkih kredita za putovanja,
- Prometna povezanost i razvijenost prometne infrastrukture – prometna povezanost emitivnih centara s potencijalnim turističkim destinacijama svim vrstama prijevoza, odabir prijevoznog sredstva s obzirom na udaljenost emitivnih i receptivnih područja, niskobudžetne zrakoplovne kompanije, pogodnosti za mlade,
- Razvijenost mreže turističkih posrednika – utjecaj posrednika na redistribuciju turističkih tokova, preferiranje pojedinih destinacija zbog kapitalnih ulaganja posrednika, lojalnost potencijalnih turista prema posrednicima, popusti, ponuda last minute aranžmana, razvoj Internet turističkih agencija, touroperatera i sl.,
- Imidž destinacije – pozitivan imidž određene turističke destinacije na emitivnom tržištu, svijest o razvijenosti ponude turističke destinacije, brojnost sadržaja, mogućnost zabave, noćnog život i rekreacije, prepoznatljivost kulture destinacije, osjećaj dobivanja vrijednosti za novac,
- Utjecaj medij – promotivne kampanje turističkih destinacija, sudionika turističke ponude i turističkih posrednika, utjecaj medija na stvaranje percepcije potencijalnih turista o nekoj turističkoj destinaciji, putopisi, reportaže, publicitet, nagradne igre itd.

Za razliku od emitivnih, skupinu čimbenika okruženja na turistički receptivnim prostorima koji izravno utječu na visinu i strukturu turističke potrošnje, a u završnici i na ostvarivanje ukupnih ekonomskih učinaka turizma ubrajaju se i sljedeći:

- Geografska obilježja turističke destinacije – opća obilježja prostora, klimatski, geomorfološki i hidrografski elementi ponude, udaljenost od emitivnih tržišta, udaljenost od turističkih tokova, očuvanost okoliša, sezonalnost u korištenju temeljnih resursa,
- Stupanj dostignutog turističkog razvoja destinacije – broj, raznolikost i stupanj razvoja turističkih atrakcija, prometna povezanost i dostupnost, razvijenost ugostiteljskih kapaciteta, stupanj razvoja dodatnih usluga, kvaliteta marketinških aktivnosti,
- Životni ciklus turističke destinacije – utjecaj faze životnog ciklusa destinacije (uvođenje, rast, zrelost, saturacija i opadanje) na privlačenje određenih segmenata potražnje, poticanje kapitalnih ulaganja, cjenovno pozicioniranje te visina i struktura

turističke potrošnje, dostignuti stupanj razvoja ukupne ponude i poznatost destinacije, utjecaj stupnja razvoja na očuvanost okoliša,

- Struktura tržišta i cjenovno pozicioniranje destinacije – struktura tržišnih odnosa (savršena konkurencija, monopol, monopolistička konkurencija i oligopol) među srodnim sudionicima turističke ponude (npr. ugostitelji ili lokalni prijevoznici), pozicioniranost destinacije na skali vrijednosti za novac, posebnost elitnih, egzotičnih i dalekih destinacije,
- Kvaliteta radne snage – raspoloživost i stupanj obrazovanja (preferira se domicilna mlađa radna snaga), znanje stranih jezika i računalna pismenost, raspoloživost sezonske radne snage, razvijenost obrazovnog sustava za potrebe turizma, razvijenost posrednika na tržištu zapošljavanja, potreba za uvozom radne snage iz inozemstva,
- Raspoloživost domaćih proizvoda i usluga – raspoloživost domaćih proizvoda i usluga u dovoljnim količinama i zadovoljavajuće kvalitete u cilju smanjivanja odljeva sredstava iz lokalnog gospodarstva, postojanje domaćih supstituta, uvozna ovisnost o specifičnim proizvodima i uslugama,
- Uloga javnog sektora – sustav turističkih zajednica, Ministarstvo turizma i druge državne, županijske i lokalne institucije, učinkovitost turističke organizacije na razini destinacije, promocija destinacije, osmišljavanje razvojnih projekata, ulaganje u infrastrukturu, razvojni poticaji i subvencije malom i srednjem poduzetništvu, pravna regulativa, urbanistički planovi, zaštita okoliša, usklađivanje interesa sudionika turističke ponude, otvorenost prema stranim ulaganjima,
- Osobna sigurnost – sustav primarne zdravstvene zaštite, politička i društvena stabilnost, terorizam, kriminal, prostitucija, epidemije zaraznih bolesti, učinkovitost policije i drugih tijela javne i osobne zaštite, vatrogasna služba i sustavi zaštite od požara, sustav gorske službe spašavanja i spašavanja na moru itd.

2.3.1. Klasifikacija ekonomskih učinaka turizma

Za potrebe makroekonomske analize utjecaja na gospodarstvo najčešće se koriste tri pristupa u podjeli ekonomskih učinaka turizma.

Prvi pristup učinke dijeli na *fizičke* i *financijske* ekonomske učinke turizma.

- *Fizički ekonomski učinci* se odnose na kvantitativne pokazatelje razvoja kao što su broj ostvarenih noćenja, obujam smještajnih kapaciteta itd.
- *Financijski ekonomski učinci* se odnose na sve one učinke koji se mogu izraziti u novčanoj vrijednosti kao što su visina i struktura turističke potrošnje, vrijednost BDP-a od turizma u ukupnom BDP-u itd.

Drugi pristup učinke dijeli na *izravne* i *neizravne*.

- *Izravni (direktni) ekonomski učinci* nastaju u inicijalnoj fazi gospodarskih kretanja na regionalnoj ili nacionalnoj razini kao posljedica izravne turističke potrošnje kao što su rast dohotka ili aprecijacija nacionalne valute.
- *Neizravni ekonomski učinci* nastaju kao lančana reakcija ili posljedica prethodno ostvarenih izravnih ekonomskih učinaka turizma, za čije je prepoznavanje u praksi potreban protek duljeg razdoblja, od godine dana pa na više. Npr. rast cijena nekretnina ili utjecaj na regionalni razvoj.

Treći pristup učinke dijeli na *pozitivne* i *negativne*. To se smatra i najjednostavnijom podjelom.

- *Pozitivni ekonomski učinci turizma* su:
 - Rast dohotka subjekata turističke ponude (pravnih i fizičkih osoba) po osnovi ostvarene turističke potrošnje,
 - Rast bruto domaćeg proizvoda,
 - Rast javnih prihoda od sredstava prikupljenih po osnovi naplaćenih poreza,
 - Rast prihoda od izvoza proizvoda i usluga putem turizma (na računu tekućih transakcija platne bilance),
 - Rast direktnog i indirektnog zapošljavanja te restrukturiranje tržišta rada (posebno regionalnog),
 - Rast poduzetničke aktivnosti (malo i srednje poduzetništvo),
 - Rast kapitalnih ulaganja (privatnih i javnih),
 - Aktiviranje neprivrednih resursa (pretvaranje u turistički atraktivne resurse),
 - Osnaživanje regionalnog razvoja i interregionalne suradnje,
 - Poticanje općeg gospodarskog rasta i razvoja,
 - Rast životnog standarda lokalnog stanovništva, itd.
- *Negativni ekonomski učinci turizma* su:
 - Neravnomjernost u ostvarivanju učinaka tijekom godine (sezonalnost),

- Rast vrijednosti nacionalne valute za vrijeme trajanja turističke sezone (sezonska aprecijacija),
- Rast cijena proizvoda i usluga na turistički receptivnim područjima za vrijeme trajanja turističke sezone (sezonska inflacija),
- Rast cijena nekretnina na turistički receptivnim prostorima,
- Rast rashoda po osnovi uvoza proizvoda i usluga zbog turizma,
- Moguća prekomjerna gospodarska ovisnost o turizmu ,
- Niska stopa povrata na investicije u ugostiteljstvu, a posebice sezonskom hotelijerstvu,
- Odljev novčanih (deviznih) sredstava iz destinacije (zemlje) zbog uvoza roba odnosno plaćanja inozemne radne snage,
- Rast društvenih troškova nastalih zbog razvoja turizma (npr. zbrinjavanje otpada, onečišćenje) itd.

2.3.2. Mjerenje ekonomskih učinaka turizma

Zbog velikog značaja turizma za nacionalne ekonomije, što egzaktnije mjerenje ekonomskih učinaka je vrlo važno. U tom kontekstu je bitno uvažavati sljedeće činjenice:

- Podaci o turističkim kretanjima, turističkoj potrošnji i ekonomskim učincima turizma u pravilu su rezultat znanstveno utemeljenih procjena, a ne preciznih izračuna iz čega proizlazi da se u velikoj mjeri radi o približnim, a ne egzaktnim pokazateljima.
- Ovisno o cilju istraživanja, mjerenje ekonomskih učinaka turizma može biti krajnje složen metodološki postupak.
- Jednostavniji učinci se kontinuirano prate i bilježe u statističkim izvješćima, dok se oni složeniji mjere kvartalno, godišnje ili povremeno u okviru posebnih istraživanja.
- Zbog metodoloških razlika u izvorima podataka koristi se podjela na fizičke i financijske ekonomske učinke turizma.

Fizički ekonomski učinci se izvode pretežno iz statistike Državnog zavoda za statistiku, a uključuju sljedeće parametre:

- *Turistički dolasci i noćenja* na mjesečnoj i godišnjoj razini po turističkim mjestima, općinama, gradovima, županijama, na nacionalnoj i međunarodnoj razini itd. na međunarodnoj razini osim DZS te podatke pružaju izvješća UNWTO, Eurostat i druge međunarodne institucije vezane za turizam,
- *Broj održanih poslovnih skupova* (s ili bez ostvarenih noćenja),
- *Broj uplovljavanja i broj putnika na krstarenjima*,
- *Registrirani posjetitelji važnijih turističkih znamenitosti i atrakcija*,

- *Broj i struktura radne snage,*
- *Kapaciteti, vrste i kategorije ugostiteljskih objekata, posebno smještajnih*
- *Kapaciteti, vrste i kategorije luka nautičkog turizma,*
- *Broj i vrsta prijevoznih kapaciteta, trgovinskih kapaciteta, turističkih agencija, turističkih zajednica, turističkih informativnih centara itd.,*
- *Prosječan broj ostvarenih noćenja po dolasku turista ili po postelji odnosno kamp-mjestu*
- *Sezonske oscilacije fizičkih pokazatelja*
- *Iskorištenost ugostiteljskih kapaciteta, tj. prosječna iskorištenost u %*
- *Iskorištenost sredstava prijevoza i popratnih objekata,*
- *Opteretni kapaciteti pojedinih turističkih atrakcija, objekta i ostalih površina*

Za razliku od pokazatelja fizičkih ekonomskih učinaka, ipak je složeniji izračun financijskih ekonomskih učinaka turizma koji se najčešće odnose na analizu gotovih izvješća, ali i provedbu složenijih terenskih i desk-istraživanja.

U **financijske ekonomske učinke** ubrajamo sljedeće elemente:

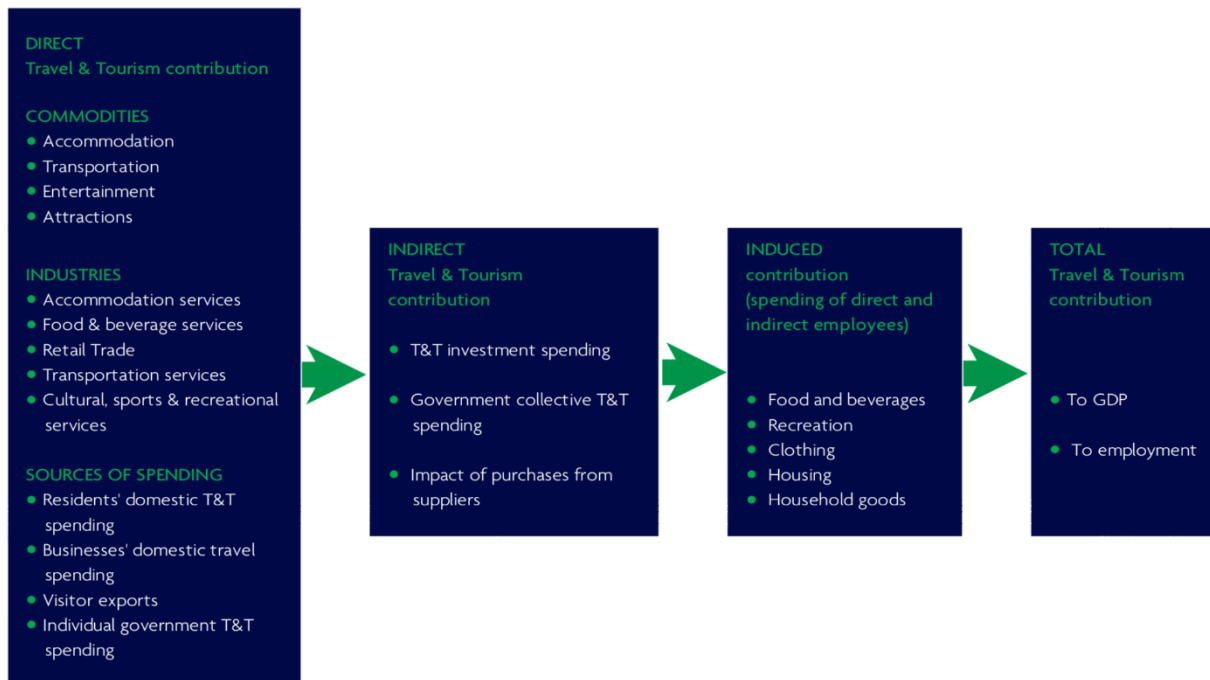
- *Veličina i struktura turističke potrošnje*
- *Prihodi i rashodi sudionika turističke ponude i gospodarskih subjekata u funkciji opskrbe gospodarskih djelatnosti koje izravno pružaju usluge privremenim posjetiteljima*
- *Udio turizma u BDP-u*
- *Kretanje prihoda i rashoda od izvoza i uvoza usluga po osnovi inozemnih turističkih putovanja*
- *Kretanje veličine i strukture inozemnih ulaganja po pojedinim djelatnostima*
- *Kretanje prihoda i rashoda javnog sektora po osnovi prikupljenog novca od svih vrsta poreza, prireza, trošarina, doprinosa i dr.*
- *Prihodi ostvareni po osnovi prikupljenog novca od boravišne pristojbe, kao i pripadajući rashodi za promotivne i druge svrhe*
- *Visina i struktura dodijeljenih potpora razvojnim programima u turizmu*
- *Kretanje indeksa potrošačkih cijena ugostiteljskih usluga i usluga turističkih agencija*
- *Visina osobnih dohodaka zaposlenih po djelatnostima, stručnoj spremi i spolu*

2.4. Doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske

„Za izračun utjecaja i doprinosa turizma gospodarstvu, koriste se statistički podatci na razini jedne godine koji se kod prikaza rezultata uspoređuju sa prošlim razdobljima, te se na osnovu njih utvrđuju trendovi i izrađuje bilanca očekivanja za buduća razdoblja. U tom smislu posebice je važan instrument satelitske bilance turizma kao način na koji se pokušava izračunati ukupni financijski učinak turističkih putovanja i različitih oblika turističke

potrošnje na gospodarstvo receptivne zemlje. Hrvatska je u tom pogledu zaostajala i tek je prvi put 2002. godine izašla u javnost s relevantnim podacima.“ (Geić, 2016).

Prema asocijaciji World Travel & Tourism Council (WTTC) (2018), za izradu satelitske bilance UNWTO još uvijek koristi isključivo direktne doprinose turizma gospodarstvu, dok oni smatraju da je utjecaj turizma na gospodarstvo mnogo veći i kompleksniji kao što je prikazano na slici 1.

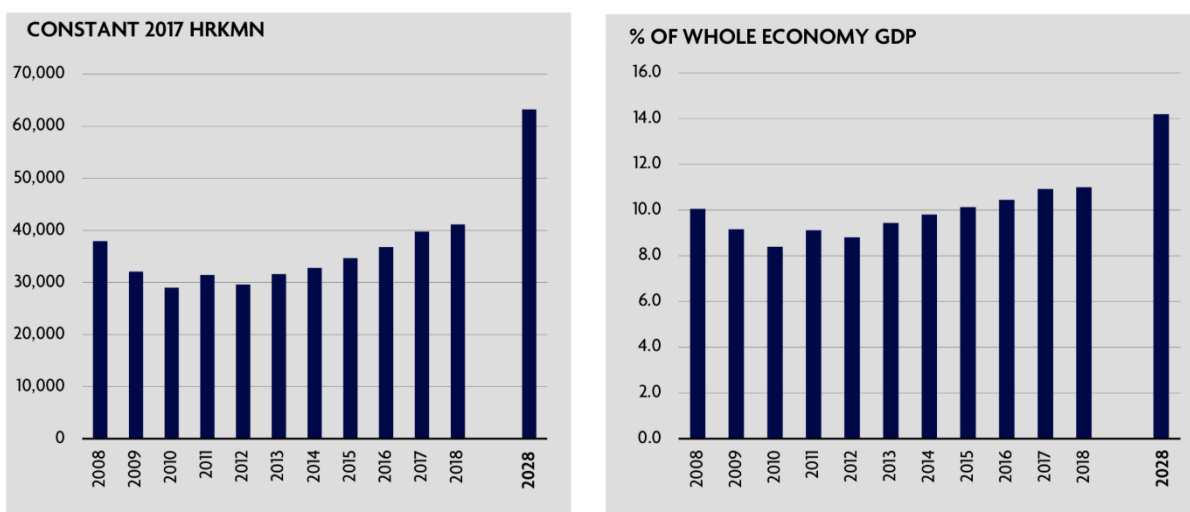
Slika 1.: Sveobuhvatan utjecaj turizma na BDP

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 6

2.4.1. Izravan doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske

Prema WTTC (2018), izravan doprinos turizma BDP-u odražava ukupnu potrošnju za putovanja i turizam unutar nacionalne ekonomije od strane stranih posjetitelja i domicilnog stanovništva, kao i potrošnju države na usluge povezane sa turizmom. Mjerenje izravnog doprinosa turizma BDP-u izračunava se od ukupne unutarnje potrošnje, izražene u okviru nacionalnih financija za turistički sektor kao što su hoteli, zrakoplovne kompanije, zračne luke, putničke agencije i druge usluge za putovanja, razonodu i rekreaciju koje su izravno povezane sa turistima.

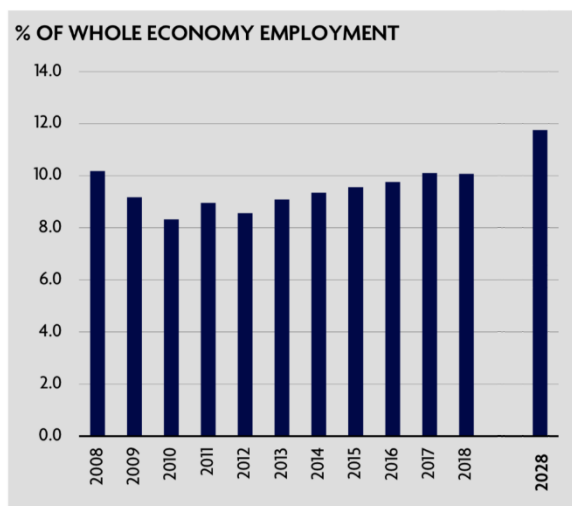
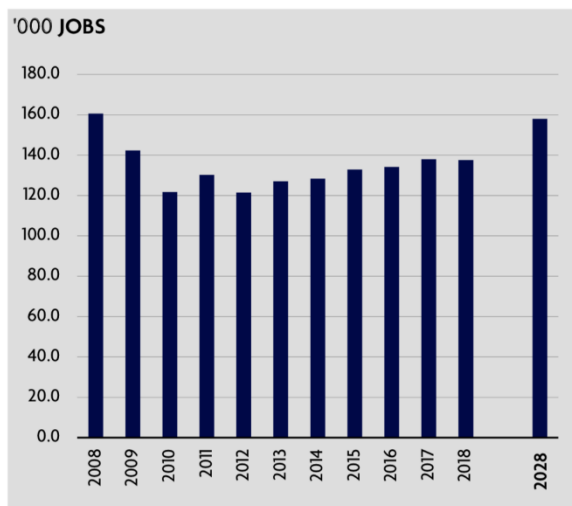
Izravni doprinos turizma BDP-u 2017. godine je bio 39.782.700.000,00 HRK, tj. 10,9% BDP-a. Po prognozama za 2018. godinu se očekuje porast za 3,4%, tj. 41.150.900.000,00 HRK. Tu se prvenstveno misli na ekonomske aktivnosti uzrokovane od strane hotela, putničkih agencija, zrakoplovne i druge prijevozne usluge (izuzev gradskih usluga prijevoza). Međutim uključuje aktivnosti od strane restorana i ostalih usluga koje su izravno povezane sa turistima. Izravan doprinos turizma BDP-u narednih godina se sukladno prognozama WTTC očekuje rastom po stopi od 4,4% godišnje, što bi u 2028. godini bilo 63.226.300.000,00 HRK ili 14,2% BDP-a. (Slika 2.)

Slika 2. Direktan doprinos turizma BDP-u

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7

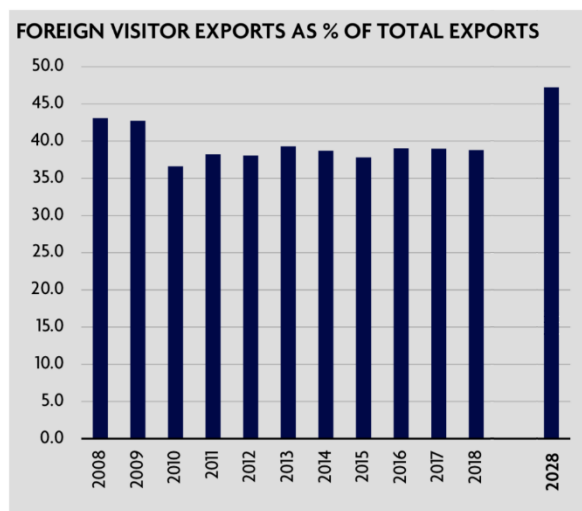
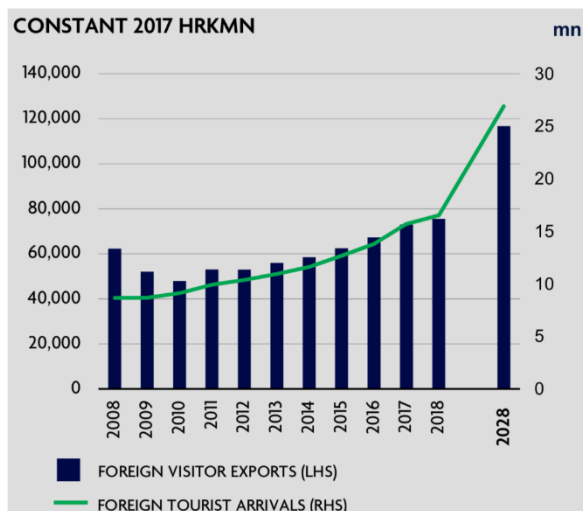
Turizam je 2017. godine direktno generirao 138.000 radnih mjesta, što je 10,1% od ukupnog broja zaposlenih. Ovo uključuje zapošljavanja u hotelima, putničkim agencijama, zrakoplovnim i drugim prijevoznim uslugama. Također uključuje zapošljavanje u restoranima i ostalim djelatnostima za razonodu koje su direktno povezane sa turizmom. Do 2028. godine se prognozira da će turizma izravno generirati 158.000 radnih mjesta, što je povećanje od 1,4% godišnje. (Slika 3.)

Slika 3. : Direktni doprinos turizma zapošljavanju

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 8

Potrošnja inozemnih posjetitelja je ključna komponenta izravnog doprinosa turizma nacionalnoj ekonomiji. U 2017. godini Hrvatska je ostvarila 73.029.100.000,00 HRK od inozemne turističke potrošnje. Za 2028. godinu WTTC predviđa dolazak stranih turista u Republiku Hrvatsku od ukupno 26.909.000, koji će uzrokovati potrošnju od 116.742.000.000,00 HRK, uz rast od 4,4% godišnje. (Slika 4.)

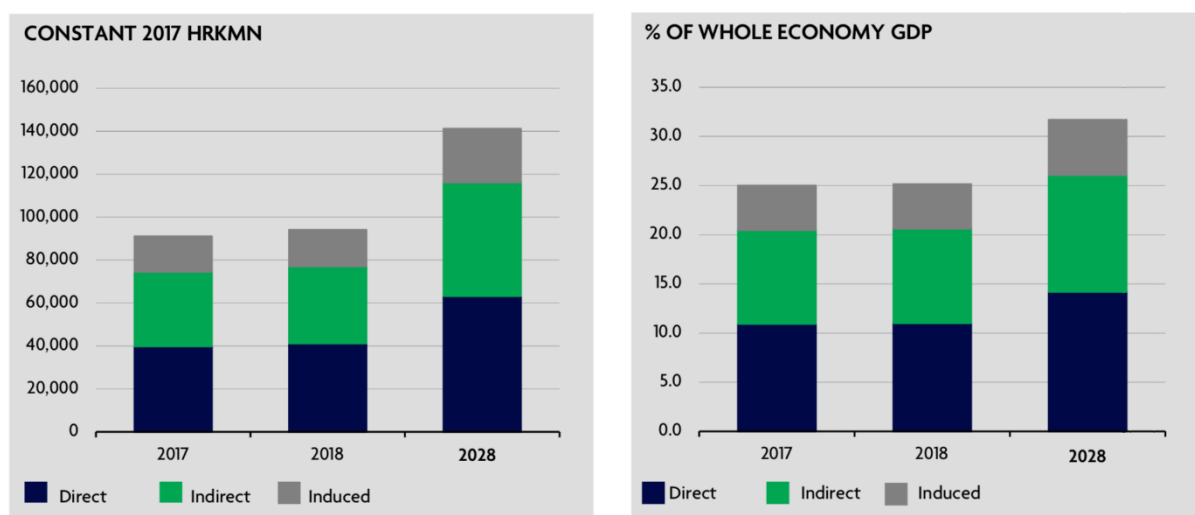
Slika 4. : Direktna turistička potrošnja

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 9

2.4.2. Ukupan doprinos turizma gospodarstvu Republike Hrvatske

Prema WTTC (2018), ukupan doprinos turizma gospodarstvu uz već navedene izravne doprinose uključuje i neizravne učinke. Neizravni doprinos podrazumijeva utjecaj na BDP i nova radna mjesta uzrokovana investicijskim aktivnostima (kupnja novih zrakoplova i izgradnja novih hotela), ili ukupnom potrošnjom vlade koja potiče turizam (marketing, administracija, usluge sigurnosti, itd.), zatim nabava domaćih proizvoda i usluga od strane sektora koji izravno uslužuju turiste (kupovina hrane, usluge čišćenja i pranja po hotelima, nabava goriva, itd.). Neizravni doprinos se mjeri porastom BDP-a te broja novih radnih mjesta i slijedom zadovoljavanja potreba za proizvodima i uslugama primarnog sektora u turizmu od strane komplementarnih i pratećih djelatnosti.

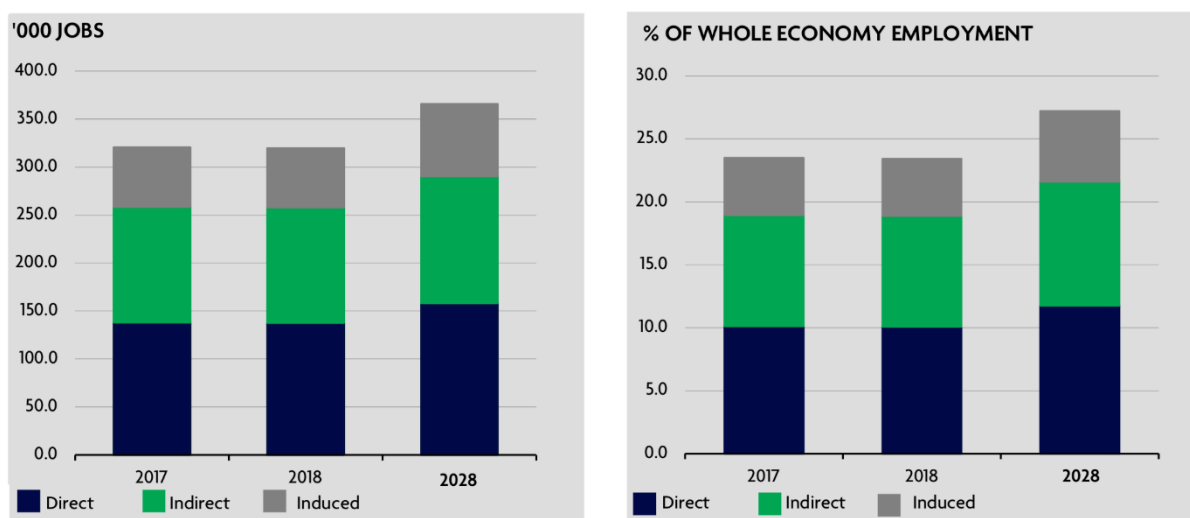
Prema tome, ukupan izravni i neizravni doprinos turizma BDP-u u Hrvatskoj u 2017. godini (uključujući šire učinke ulaganja, lanaca opskrbe i drugih prihoda uzrokovanih povećanjem gospodarskih aktivnosti zbog turizma) je bio 91.033.500.000,00 HRK ili 25,0% BDP-a. prognozira se godišnji rast od 4,1% što bi za 2028. godinu bilo 141.135.000.000,00 HRK ili 31,7% BDP-a. (Slika 5.)

Slika 5. : Ukupan doprinos turizma BDP-u Republike Hrvatske

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7

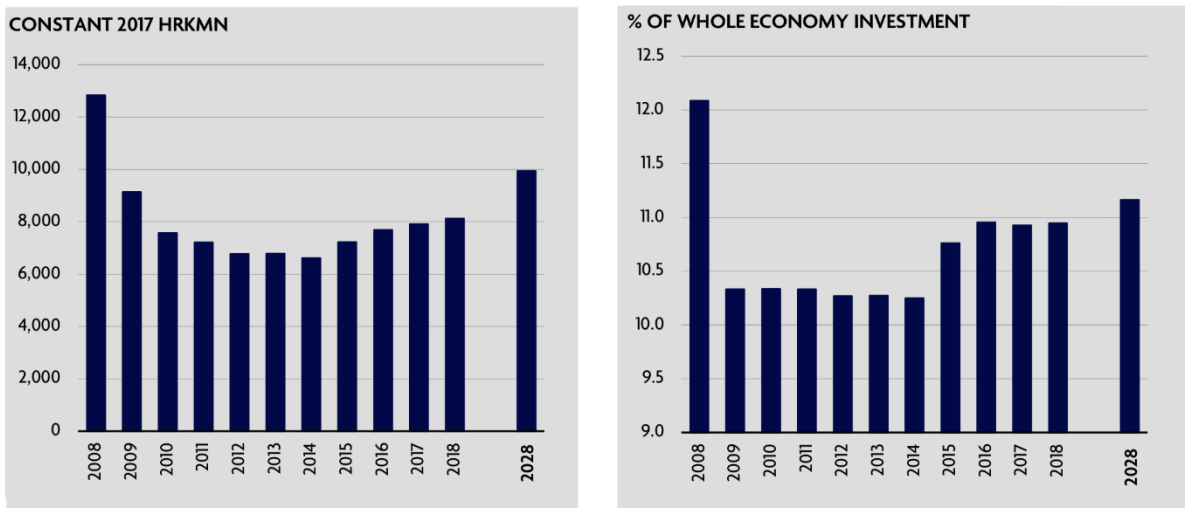
Ukupan doprinos turizma zapošljavanju (uključuje šire učinke turizma od trgovine, poljoprivrede i ostalih indirektnih učinaka uzrokovanih turizmom) u 2017. godini je 320.500 radnih mjesta ili 23,5% ukupne zaposlenosti u Republici Hrvatskoj. Procjena za 2028. godinu je da će turizam osigurati 366.000 radnih mjesta ili 27,2% ukupne zaposlenosti, što predstavlja godišnji rast od 1,4%. (Slika 5.)

Slika 5. : Ukupan doprinos turizma zapošljavanju u Hrvatskoj

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 8

Značajan indirektan utjecaj na gospodarstvo je rast BDP-a, koji se očekuje i od investicija. Navodi se da je u 2017. godini turizam privukao kapitalna ulaganja u vrijednosti od 7.910.800.000,00 HRK. Uz očekivani rast od 2,0% godišnje, u 2028. godini se očekuje 9.934.300.000,00 HRK. Što znači da će se udio investicija od strane turizma od ukupnih investicija povećati sa 10,9% u 2018. godini na 11,2% u 2028. godini. (Slika 6.).

Slika 6. : Kapitalne investicije u turizmu u Hrvatskoj

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 9

2.5. Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta

U nastavku ćemo prikazati poziciju Hrvatske 2017. godine u usporedbi sa konkurentnim zemljama kao i sa svjetskim i europskim prosjekom. Odabrane konkurentne zemlje su one koje nude sličan turistički proizvod i natječu se za turiste iz sličnih destinacija. U pravilu su to susjedi ali ne nužno.

2.5.1. Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma gospodarstvu

Kada je riječ o izravnom doprinosu turizma BDP-u u apsolutnim vrijednostima, Hrvatska se nalazi na 50 mjestu na listi WTTC sa oko 6 milijardi dolara ispred susjedne Slovenije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, kao Cipra, a ispod svjetskog prosjeka i prosjeka Europske Unije.

Ako pak gledamo relativne pokazatelje, odnosno izravan udio turizma u BDP-u, Hrvatska se nalazi na 22. mjestu sa 10,9% ispred svih prethodno navedenih, samo je Crna Gora ispred sa 11,0%. (Slika 7.).

TRAVEL & TOURISM'S DIRECT CONTRIBUTION TO GDP		2017 (US\$bn)	TRAVEL & TOURISM'S DIRECT CONTRIBUTION TO GDP		2017 % share
5	Italy	106.8	21	Montenegro	11.0
15	Turkey	32.0	22	Croatia	10.9
	European Union Average	23.8	34	Greece	8.0
	World Average	21.5	36	Cyprus	7.3
25	Greece	16.2	54	Italy	5.5
50	Croatia	6.0		European Union	3.9
52	Czech Republic	5.6	86	Turkey	3.8
85	Bulgaria	1.8	103	Slovenia	3.3
89	Slovenia	1.6		World	3.2
92	Cyprus	1.5	109	Bulgaria	3.1
131	Montenegro	0.5	130	Bosnia-Herzegovina	2.6
134	Bosnia-Herzegovina	0.5	132	Czech Republic	2.6

Slika 7. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma BDP-u

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

Prema izravnom doprinosu turizma zapošljavanju, u apsolutnim vrijednostima, Hrvatska se nalazi na 79. mjestu sa 138.000 radna mjesta ispod prosjeka Europske Unije (424.600), dok u relativnim vrijednostima zauzima 23. mjesto sa 10,1%. Za razliku od Europske Unije u kojoj je izravan doprinos turizma u zapošljavanju 5,1%. (Slika 8.).

TRAVEL & TOURISM'S DIRECT CONTRIBUTION TO EMPLOYMENT		2017 '000 jobs	TRAVEL & TOURISM'S DIRECT CONTRIBUTION TO EMPLOYMENT		2017 % share
13	Italy	1490.5	20	Greece	12.2
	World Average	937.5	23	Croatia	10.1
35	Turkey	461.8	31	Montenegro	7.6
36	Greece	459.0	39	Cyprus	6.9
	European Union Average	424.6	45	Italy	6.5
58	Czech Republic	223.4		European Union	5.1
79	Croatia	138.0	74	Czech Republic	4.4
98	Bulgaria	90.2		World	3.8
133	Slovenia	30.8	86	Slovenia	3.7
137	Cyprus	26.1	110	Bosnia-Herzegovina	3.2
142	Bosnia-Herzegovina	23.2	114	Bulgaria	2.9
154	Montenegro	14.4	168	Turkey	1.6

Slika 8. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma zapošljavanju

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

Prema izravnoj turističkoj potrošnji u apsolutnim vrijednostima Hrvatska se nalazi na 35. mjestu ispod prosjeka Europske Unije, sa 11 milijardi dolara. Ako promatramo to u relativnim vrijednostima, tada zauzima 32. poziciju sa 39% udjela, ispred Europskog prosjeka (5,8%). (Slika 9.).

VISITOR EXPORTS		2017 (US\$bn)	VISITOR EXPORTS CONTRIBUTION TO EXPORTS		2017 % share
7	Italy	44.9	22	Montenegro	52.6
13	Turkey	31.3	32	Croatia	39.0
21	Greece	18.6	45	Greece	28.4
	European Union Average	16.2	56	Cyprus	23.3
35	Croatia	11.0	73	Turkey	14.8
	World Average	8.1	77	Bosnia-Herzegovina	13.2
43	Czech Republic	7.5	81	Bulgaria	11.9
58	Bulgaria	4.5	102	Slovenia	7.7
67	Cyprus	3.1	106	Italy	7.4
72	Slovenia	2.8		World	6.5
105	Montenegro	1.1		European Union	5.8
113	Bosnia-Herzegovina	0.8	141	Czech Republic	4.2

Slika 9. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravna turistička potrošnja

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

2.5.2. Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupni doprinos turizma gospodarstvu

Pozicija Hrvatske prema ukupnom doprinosu turizma BDP-u je 55. mjesto ispod prosjeka Europske Unije i iznosi 13,7 milijardi američkih dolara. U relativnim vrijednostima se nalazi na 27. mjestu sa udjelom od 25% ispred svih konkurentnih zemalja i prosjeka Europske unije koji iznosi 10,3%. (Slika 10.).

TRAVEL & TOURISM'S TOTAL CONTRIBUTION TO GDP		2017 (US\$bn)	TRAVEL & TOURISM'S TOTAL CONTRIBUTION TO GDP		2017 % share
6	Italy	253.5	27	Croatia	25.0
14	Turkey	98.4	30	Montenegro	23.7
	European Union Average	63.8	33	Cyprus	22.3
	World Average	62.9	38	Greece	19.7
29	Greece	39.7	64	Italy	13.0
52	Czech Republic	16.8	68	Slovenia	11.9
55	Croatia	13.7	70	Turkey	11.6
75	Bulgaria	6.6	72	Bulgaria	11.5
79	Slovenia	5.8		World	10.4
88	Cyprus	4.7		European Union	10.3
127	Bosnia-Herzegovina	1.7	96	Bosnia-Herzegovina	9.6
140	Montenegro	1.1	119	Czech Republic	7.8

Slika 10. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupan doprinos turizma BDP-u

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

Na 87. mjestu ispod prosjeka Europske Unije se nalazi Hrvatska kada je riječ o ukupnom doprinosu turizma zapošljavanju sa 320.500 radnih mjesta. U relativnim vrijednostima, tj. udjelu u ukupnoj zaposlenosti Hrvatska zauzima 29. mjesto sa 23,5% iznad Europske Unije (11,7%) i većine konkurentnih zemalja osim Grčke (24,8%). (Slika 11.).

TRAVEL & TOURISM'S TOTAL CONTRIBUTION TO EMPLOYMENT		2017 '000 jobs	TRAVEL & TOURISM'S TOTAL CONTRIBUTION TO EMPLOYMENT		2017 % share
14	Italy	3394.7	26	Greece	24.8
	World Average	2341.0	29	Croatia	23.5
22	Turkey	2093.6	30	Cyprus	22.7
	European Union Average	975.2	38	Montenegro	19.3
40	Greece	934.4	51	Italy	14.7
69	Czech Republic	477.0	65	Slovenia	12.3
83	Bulgaria	335.6		European Union	11.7
87	Croatia	320.5	73	Bosnia-Herzegovina	11.2
124	Slovenia	101.3	77	Bulgaria	10.7
134	Cyprus	85.2		World	9.9
136	Bosnia-Herzegovina	81.3	91	Czech Republic	9.4
156	Montenegro	36.4	117	Turkey	7.4

Slika 11. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupan doprinos turizma zapošljavanju

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

Hrvatska se nalazi na 64. mjestu kada je riječ o ukupnim investicijama u turizmu u vrijednosti od 1,2 milijardi dolara ispod prosjeka Europske Unije (6,3). kada promatramo udio investicija u turizmu u ukupnim kapitalnim investicijama, Hrvatska se nalazi na 44. mjestu sa 10,9%, što je više od Europske Unije (5,1%). (Slika 12.).

TRAVEL & TOURISM INVESTMENT		2017 (US\$bn)	TRAVEL & TOURISM CONTRIBUTION TO TOTAL CAPITAL INVESTMENT		2017 % share
10	Turkey	20.5	3	Montenegro	35.1
17	Italy	11.6	26	Greece	15.9
	European Union Average	6.3	36	Cyprus	12.0
	World Average	4.8	44	Croatia	10.9
40	Greece	3.6	55	Slovenia	8.8
53	Czech Republic	2.0	64	Turkey	8.0
64	Croatia	1.2	72	Bulgaria	7.4
71	Bulgaria	0.8	95	Bosnia-Herzegovina	5.2
76	Slovenia	0.8		European Union	5.1
93	Cyprus	0.4		World	4.5
95	Montenegro	0.4	129	Czech Republic	3.6
122	Bosnia-Herzegovina	0.2	135	Italy	3.4

Slika 12. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – kapitalne investicije u turizmu

Izvor: WTTC – Travel & Tourism economic impact 2018 Croatia; <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, str. 7-8

3. NIZOZEMSKA BOLEST – „Dutch disease“

3.1. Povijest i definicije Nizozemske bolesti

1977. godine časopis The Economist je iskoristio izraz Nizozemska bolest da opiše poteškoće nizozemskog gospodarstva u kojem su 1959. godine otkrivene velike rezerve plina. Bolest se manifestira putem usporavanja gospodarskog razvoja uslijed priljeva značajni financijskih sredstava iz inozemstva koji jačaju domaću valutu. Zbog jačanja domaće valute, ostatak gospodarstva i industrija postaje nekonkurentno na međunarodnom tržištu te dolazi do gašenja istih, uz navedeno treba naglasiti da je eksploatacija plina relativno kapitalno intenzivna djelatnost, pa je sve to dovelo do drastičnog povećanja nezaposlenosti.

Jošić i Maček Pandak (2017) Nizozemsku bolest opisuju kao stanje u kojem postoji izvozna oslonjenost na samo jedan proizvod pa dolazi do povećanja potražnje za domaćom valutom kojom se taj proizvod plaća te posljedično do njene aprecijacije, što dovodi do poskupljenja svih domaćih proizvoda na međunarodnom tržištu te u konačnici do pada konkurentnosti i stagnacije ostalih gospodarskih sektora.

3.2. Efekt potrošnje i efekt seljenja resursa

Prema Cordenu (1984) koji se referira na „Core Model“ Cordena i Neary iz 1982, postoje tri sektora, „Booming Sector“ (u nastavku B), „Lagging Sector (u nastavku L) i Non-Tradeable Sector (u nastavku N). Prva dva sektora proizvode dobra kojima je cijena određena na svjetskom tržištu. Output u svakom sektoru je proizveden od čimbenika specifičnih za taj sektor i od rada koji je mobilan između sva tri sektora te koji se seli kroz sektore kako bi ujednačio plaće u sva tri zaposlenja. Mjerenja u kontekstu L, plaće su W , a tri rente su R_b , R_l i R_n . Sve cijene faktora su fleksibilne i svi faktori su međunarodno ne razmjenjivi.

Boom u B ima početni učinak povećanja ukupnih prihoda čimbenika koji su u njemu bili zaposleni. Smatra se da ovaj boom nastaje na tri načina:

1. Postojalo je egzogeno tehnološko poboljšanje u B, koje je predstavljalo pozitivan pomak proizvodnoj funkciji, a to je poboljšanje ograničeno na dotičnu zemlju.

2. Došlo je do neočekivanog otkrivanja novih resursa (povećanje ponude specifičnog čimbenika)
3. B proizvodi samo za izvoz, bez prodaje unutar zemlje, te je došlo do egzogenog porasta cijene tog proizvoda na svjetskom tržištu u odnosu na cijenu uvoza.

U nastavku će se obrađivati prvi slučaj.

3.2.1. Spending Effect – efekt potrošnje

Kada je jedan dio dodatnog dohotka B sektora potrošen, bilo direktno od strane vlasnika faktora proizvodnje ili indirektno kroz prikupljene poreze i zatim potrošeno od strane države, i pod uvjetom da je dohodovna elastičnost potražnje N sektora pozitivna, cijene N sektora će u odnosu na cijene L sektora rasti. Ovo je realna aprecijacija. Odvući će se resursi iz B i L u N, kao i podizanje krivulje potražnje iz N prema B i L.

Na Slici 13. okomita os se odnosi na cijene P_n , točnije cijene N u odnosu na L. Krivulja ponude je izvedena iz krivulje transformacije između N i dva razmjenjiva sektora. Krivulja potražnje pokazuje količinu potražnje za N po različitim cijenama N kada je potrošnja uvijek jednaka dohotku. Efekt potrošnje je pomakao krivulju potražnje od D_0 do D_1 i tako povećao P_n , odvlačeći resurse iz L sektora u N sektor.

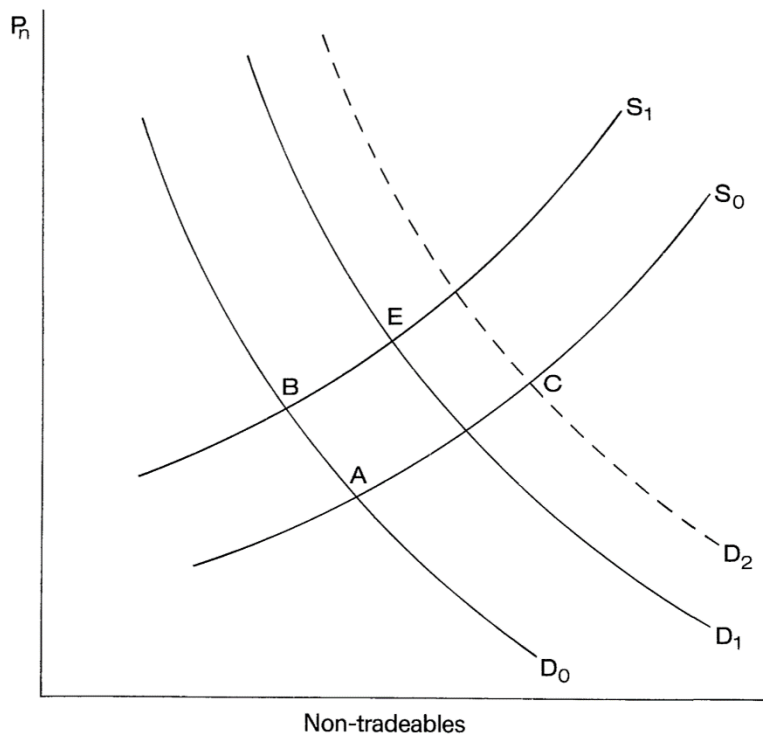
3.2.2. Resource Movement Effect – efekt seljenja resursa

Granična proizvodnost rada raste u B kao rezultat naglog rasta tako da, ako su nadnice konstantne u smislu „tradable“ sektora, potražnja za radom u B raste, i potiče kretanje rada iz L i iz N sektora. Ovaj efekt ima dva dijela.

1. Kretanje radne snage iz L u B smanjuje output L sektora. Ovo se zove direktna deindustrijalizacija zato što ne uključuje tržište N dobara i ne uključuje aprecijaciju realnog tečaja.
2. Kada postoji kretanje radne snage iz N u B pri konstantnom realnom tečaju (Slika 13.). Efekt seljenja resursa podiže krivulju ponude sa S_0 na S_1 te pritom stvara višak potražnje za N dobrima, uz ono što izaziva efekt potrošnje dolazi i do naknadne realne

aprecijacije. Stoga, dolazi i do naknadnog kretanja radne snage iz L u N, što pojačava deindustrijalizaciju koja je prvotno bila rezultat efekta potrošnje.

Dva efekta kombinirano, dovode do kretanja radne snage iz L u N i onog što se naziva indirektna deindustrijalizacija, koja nadopunjuje direktnu deindustrijalizaciju koja je rezultat seljenja radne snage iz L u B. kao što je vidljivo iz Slike 13., output N može biti u konačnici veći ili manji nego na početku. Efekt potrošnje ga obično povećava, a efekt seljenja resursa ga smanjuje.

Slika 13. : The Core Model – Dutch disease

Izvor: Corden, W. M. (1984): Booming sector and dutch disease economics: survey and consolidation, oxford economic papers, 36 (3), pp. 359-380, [Internet], raspoloživo na: <https://periferiaactiva.files.wordpress.com/2012/10/corden.pdf>

3.3. Mjere ekonomske politike

Velika većina istraživanja vezanih za Nizozemsku bolest se slažu u jednome, a to je da ekonomska politika ima ključnu ulogu u uklanjanju, odnosno suzbijanju negativnih efekata. Pa tako u radu Svjetske banke (2010) nalazimo odgovore ekonomskih politika.

3.3.1. Fiskalna politika

Dovodeći u fokus ulogu fiskalne politike u epizode naglog rasta prirodnih resursa 1970-ih i 1980-ih, Gelb i suradnici (1988) zaključuju da je najvažnija pouka koja se može izvući iz njihove studije je ta, da bi razine potrošnje trebale biti prilagođene naglim povećanjima razina dohotka nego što su zapravo bile.

Fiskalna politika je glavni instrument za rješavanje negativnih učinaka Nizozemske bolesti, iz razloga što je fiskalna politika alat koji može učiniti povećanje bogatstva trajnim, može ograničiti efekt potrošnje (glavni kanal prijenosa negativnih učinaka kod zemalja s niskom prihodima), te može smanjiti izdatke kako bi se smanjila volatilnost.

Postoji empirijski dokaz, Katz i suradnici (2004) u slučaju Afričkih zemalja, da je vladina potrošnja u korelaciji s povećanjima u prihodima od resursa. Štednja prihoda u inozemstvu i smanjenje agregatne potrošnje će pomoći ako se smatra da je efekt potrošnje jedan od glavnih prijenosnih kanala. Izgladivanje potrošnje s vremenom također pomaže smanjenju volatilnosti i njenom lošem učinku na ekonomiju.

Izgladivanje potrošnje se postiže na način da se potrošnja odvoji od prihoda od resursa, te na način da se predstave fiskalne mjere, koje određuju koliko se prihoda može potrošiti i koliko se prihoda može uštedjeti u fondu prirodnih resursa. Korištenje srednjoročnog okvira rashoda se pokazalo korisnim kod uspješne provedbe fiskalne politike u zemljama bogatim resursima.

3.3.2. Politika potrošnje

Politike potrošnje također mogu pomoći u obuzdavanju Nizozemske bolesti. Usmjeravanje potrošnje na razmjennjiva dobra (uključujući uvoz), a ne na nerazmjennjiva dobra, pomoglo kod

usporavanja efekta potrošnje. Bilo bi važno poboljšati kvalitetu potrošnje, kao i provesti strukturne reforme kako bi se osiguralo povećanje produktivnosti u sektorima nerazmjernih dobara. Ako efekt potrošnje djeluje i kroz privatnu potrošnju, politike usmjerene na povećanje produktivnosti također bi pomogle pri smanjivanju negativnih utjecaja.

Politike koje potiču potražnju za uvozom, npr. liberalizacija trgovine, pomoći će u smanjenju pritiska na potražnju u sektoru nerazmjernih dobara i stoga mogu biti dio odgovora strukturne politike na Nizozemsku bolest.

Ako zemlje i dalje doživljavaju određenu aprecijaciju deviznog tečaja i druge negativne učinke povećanja prihoda prirodnih resursa, može se dogoditi da se potrošnja usmjeri posebno na ulaganja koja bi pomogla povećanju produktivnosti u sektoru nerazmjernih dobara u gospodarstvu kao što su ulaganja u prometnu i logističku infrastrukturu, ulaganja u obrazovanje kako bi se potaknula brža apsorpcija novih tehnologija, inovacija itd.

Zemlje također mogu provoditi i određene reforme koje ne zahtijevaju nužno velike izdatke, ali koje povećavaju produktivnost u cijelom gospodarstvu, a tu se misli na poboljšanje regulacija, smanjenje birokracije, smanjenje prepreka koje obeshrabruju inovacije te razna druga poboljšanja u ukupnoj poslovnoj klimi.

3.3.3. Monetarna politika

Izbor prikladnog sidra monetarne politike posebno je važno za makroekonomsko upravljanje u zemljama izvoznicama. Primjerice, ciljanje inflacije se pokazalo kao uspješan instrument monetarne politike, iako može doći do aprecijacijskih pritisaka kada cijena izvoznog dobra raste. Nedavno se raspravljalo o razvoju prikladnijih oblika ciljanja cijena u zemljama izvoznicama. Iako je „Customer Price Indeks“ ciljanje inflacije za mnoge zemlje bio uspješan, međutim nije bio toliko uspješan u stabiliziranju odnosa cijena razmjernih i nerazmjernih dobara u zemljama izvoznicama. Frankel (2009) pokazuje da bi ciljanje posebnog indeksa potrošačkih cijena koji ima veći udio cijena izvoznih dobara i/ili proizvodnih cijena, kao što su „Export Price Index“ i „Producer Price Index“, bio prikladniji ali i kompliciraniji.

3.4. Turizam i nizozemska bolest – primjeri istraživanja

U istraživanju Nizozemske bolesti i turizma Capó i suradnika (2007) na primjeru Balearskog i Kanarskog otočja dolazi se do zaključka kako je nagli rast turizma doveo do značajnog povećanja u bogatstvu, ali isto tako do zanemarivanja industrije i poljoprivrede, te postoje sumnje u održivost tih stopa rasta u dugoročnom razdoblju, ne samo zbog iscrpljenosti prirodnih resursa nego i zbog toga to je specijalizacija u turizmu dovela do niske stope inovativnosti i tehnološkog napretka. Uz navedene regije, sumnja na Nizozemsku bolest se pojavila za cijelu Španjolsku. Nakon krize 2008. godine, turizam se predstavljao kao rješenje za izlazak iz iste. Međutim na makroekonomskoj razini se pojavila aprecijacija tečaja i potražnja za non-tradable dobrima koji su jedni od uzročnika Nizozemske bolesti. Autor ovog istraživanja Inchausti-Sintes (2017) zaključuje kako je turizam doveo do aprecijacije realnog tečaja što je u konačnici uništilo poljoprivredni, sektor i industriju, a to je jasni pokazatelj Nizozemske bolesti.

Kenell (2008) u radu „Dutch disease and Tourism: The Case of Thailand“, radi istraživanje turizma i Nizozemske bolesti potaknut sve većem utjecaju turizma na ukupni BDP Tajlanda. Zaključuje kako nije došlo do pojave Nizozemske bolesti, a razlog tomu je što Tajlandska proizvodna industrija posjeduje širok raspon izvoznih dobara, a to je ono što najviše doprinosi BDP-u i priljevu stranog kapitala. Stoga Tajland nije isključivo vezan za turizam niti mu je međunarodna konkurentnost smanjena, što je odlika Nizozemske bolesti.

U radu pod nazivom „The economic impact of tourism in SIDS“ iz 2015. godine, autor Pratt istražuje ekonomski utjecaj turizma na sedam SIDS (Small Island Developing States) zemalja. U istraživanju se koristio input-output analizom, „linkage“ analizom i CGE modelom za procjenu makroekonomskih i sektorskih utjecaja povećanog turizma u tim zemljama. Zaključuje kako je sektor prometa ključni sektor u vidu multipliciranja dohotka. Multiplikatori dohotka od turizma pokazuju da turizam generira veliku količinu gospodarske aktivnosti, ali prihodi koji ostaju u odredištima su vrlo mali. Također rezultati istraživanja govore kako način za maksimiziranje prednosti od turizma može biti iskorištavanje ekonomije razmjera.

4. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

U empirijskom dijelu ovog rada upotrebom kvantitativnih metoda testiraju se kretanja odabranih varijabli u gospodarstvu, te se testira utjecaj turističkog sektora na gospodarska kretanja.

U radu se koriste metode grafičkog i tabelarnog prikazivanja, metode deskriptivne statistike, dok se utjecaj turizma reprezentiranog kroz broj dolazaka stranih gostiju, broj noćenja, te udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na odabrane gospodarske pokazatelje testira upotrebom regresijskog modela.

Reprezentativnost procijenjenog modela se ocjenjuje koeficijentom determinacije.

Porast značaja turističkog sektora u hrvatskom BDP-u kroz pokazatelj djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu testira se linearnim trend modelom.

Analiza je rađena u statističkom programu SPSS 22.

4.1. Rezultati testiranja

- Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%)

Tablica 1: Deskriptivna statistika udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%)

Statistics

Udio djelatnosti pružanja
smještaja te
pripreme i usluživanja hrane u
BDPu (%)

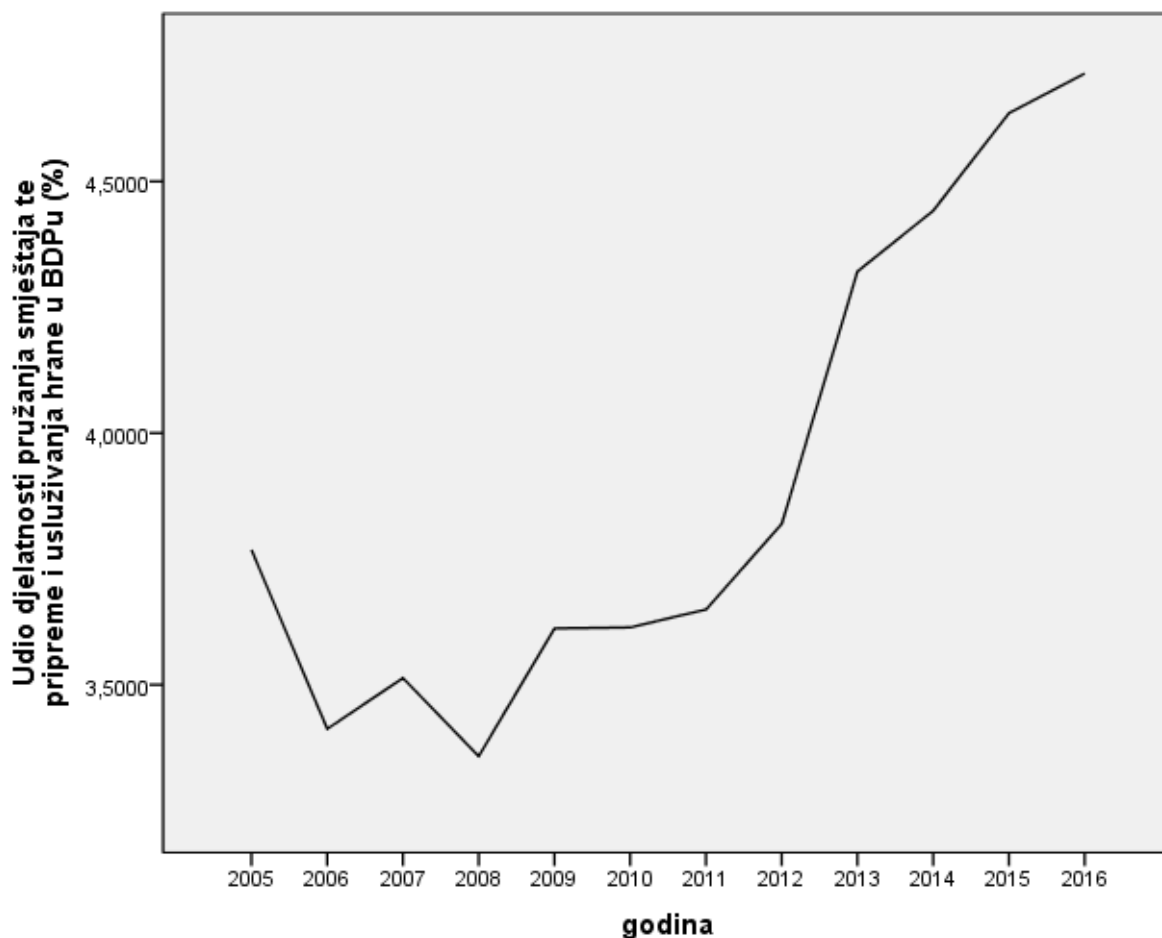
N	Valid	12
	Missing	2
Mean		3,904873
Median		3,708633
Std. Deviation		,4868391
Minimum		3,3581
Maximum		4,7142

Izvor: izrada autora

Iz Tablice 1. deskriptivne statistike se može utvrditi da je prosječan udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu u promatranom razdoblju 3,90% sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 0,49 postotnih poena.

Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu se kretao u rasponu od 3,36% do 4,87%.

Kretanje udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu prikazano je linijskim grafikonom (Graf 1).

Graf 1: Kretanje udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu

Izvor: izrada autora

Iz tabličnog prikaza se može utvrditi da nakon korekcije udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu u 2006, nakon čega slijedi blagi rast u 2007. godini, pa ponovno korekcija u 2008. može se utvrditi rastući tijek udjela u BDPu.

Je li riječ o postojanju trenda testira se trend modelom.

Tablica 2: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i vremena

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,865 ^a	,748	,722	,2564754

a. Predictors: (Constant), Vrijeme

Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 74,8% može se donijeti zaključak da model tumači 74,8% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da je riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 3: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i vremena

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	1,949	1	1,949	29,634	,000 ^b
Residual	,658	10	,066		
Total	2,607	11			

a. Dependent Variable: Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)

b. Predictors: (Constant), Vrijeme

Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 29,634 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti <0,001.

Tablica 4: Parametri modela odnosa vremena i udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%)

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	3,263	,139		23,427	,000
Vrijeme	,117	,021	,865	5,444	,000

a. Dependent Variable: Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)

Izvor: Izrada autora

Jednadžba modela glasi:

Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu = $3,263 + 0,117 \cdot \text{vrijeme}$

Vrijednost parametra 0,117 uz varijablu vrijeme upućuje na zaključak da se u svakom narednom razdoblju može očekivati rast udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu u prosjeku za 0,117 postotnih poena.

➤ Dolasci stranih turista (000)

Tablica 5: Deskriptivna statistika dolazaka stranih turista (000)

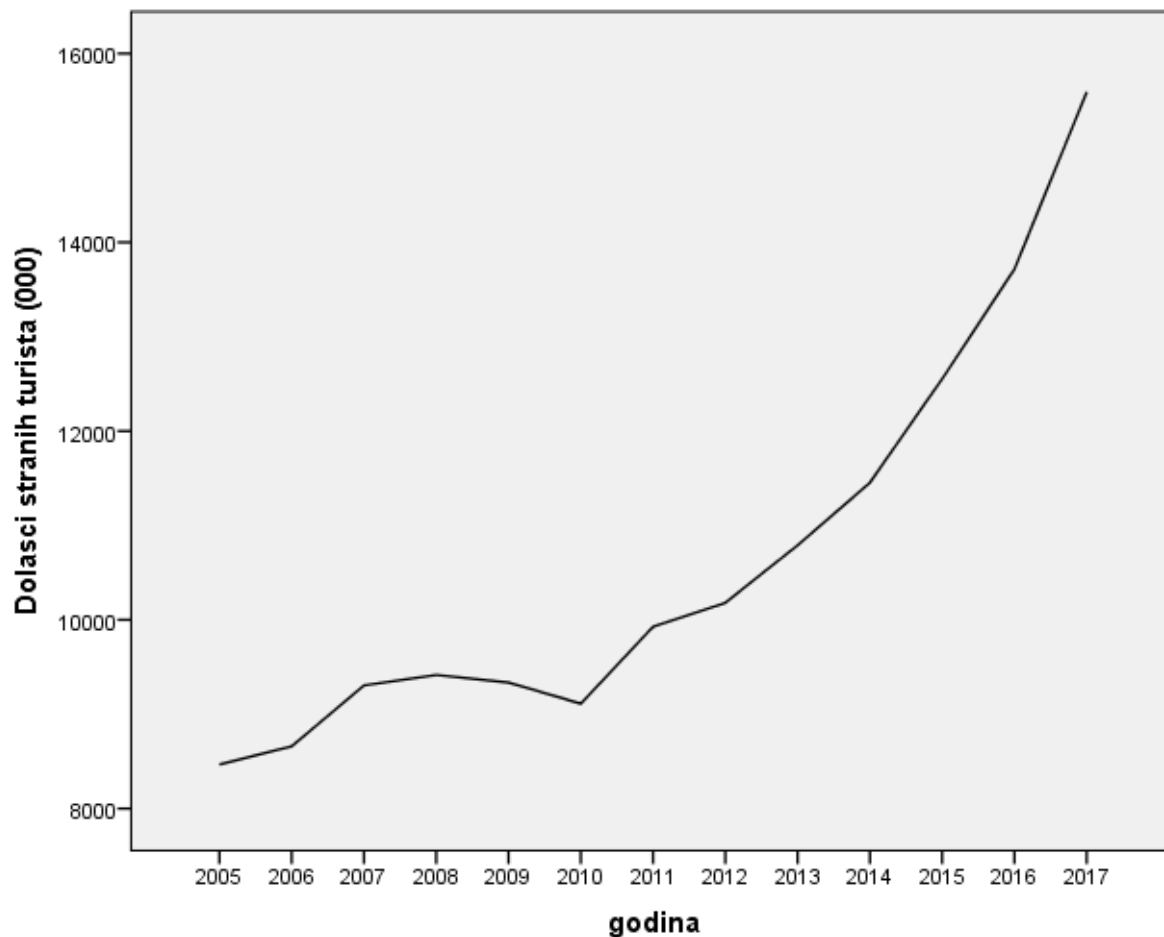
Statistics		
Dolasci stranih turista (000)		
N	Valid	13
	Missing	1
Mean		10654,23
Median		9927,00
Std. Deviation		2141,180
Minimum		8467
Maximum		15593

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 5. deskriptivne statistike se može utvrditi da je prosječan dolazaka stranih turista u promatranom razdoblju 10,65 milijuna stranih turista sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 2,141 milijuna.

Broj dolazaka stranih turista se kretao u rasponu od 8,467 milijuna do 15,593 milijuna.

Kretanje broja dolazaka stranih turista u promatranom razdoblju prikazano je linijskim grafikonom (Graf 2.).

Graf 2: Kretanje broja dolazaka stranih turista u promatranom razdoblju

Izvor: Izrada autora

Iz grafičkog prikaza se može utvrditi postojanje tendencije rasta broja dolazaka stranih turista uz korekciju broja u 2009. i 2010. godini.

➤ Noćenja stranih turista

Tablica 6: Deskriptivna statistika noćenja stranih turista (000)

Statistics

Noćenja stranih turista (000)

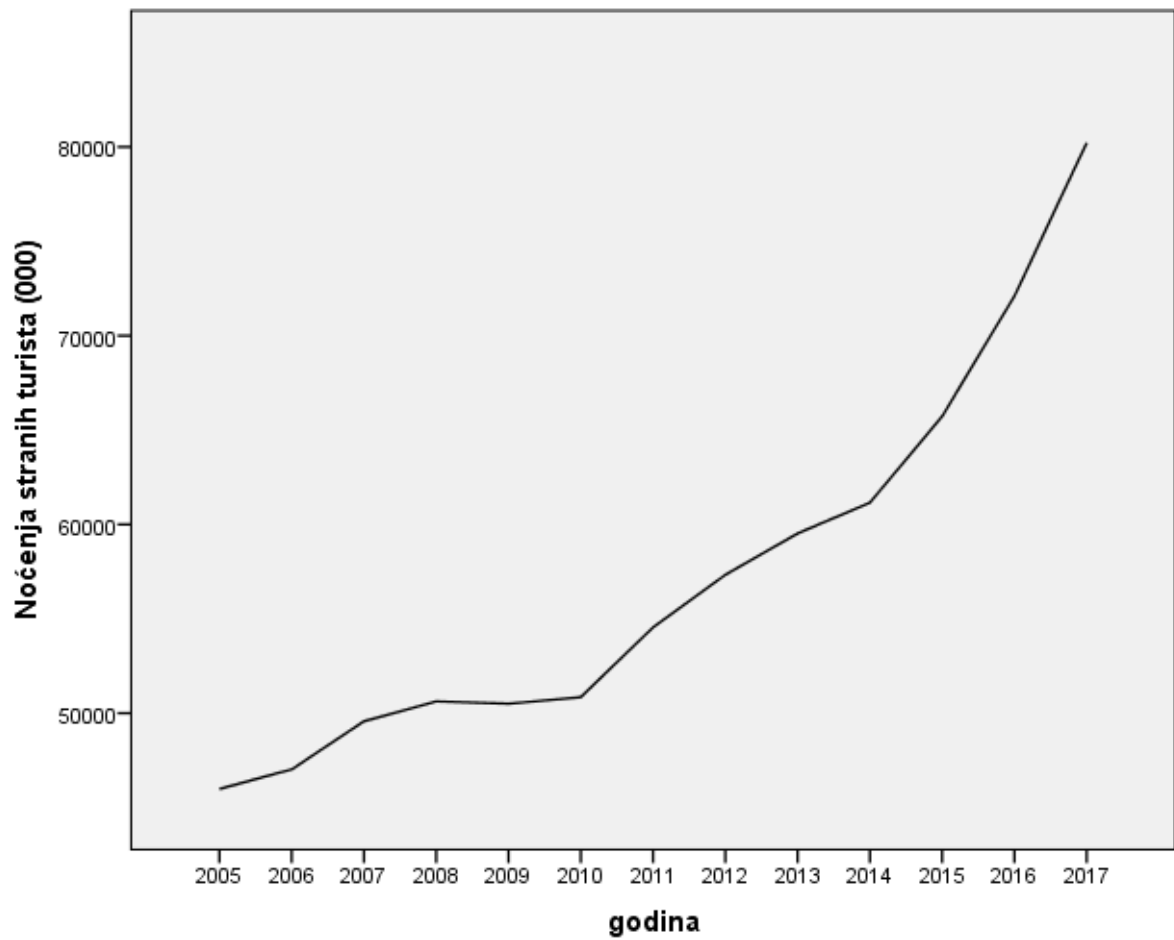
N	Valid	13
	Missing	1
Mean		57320,62
Median		54547,00
Std. Deviation		10281,887
Minimum		45987
Maximum		80222

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 6. deskriptivne statistike se može utvrditi da je prosječan noćenja stranih turista u promatranom razdoblju 57,32 milijuna sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 10,28 milijuna.

Broj noćenja stranih turista se kretao u rasponu od 45,99 milijuna do 80,22 milijuna.

Kretanje broja noćenja stranih turista u promatranom razdoblju prikazano je linijskim grafikonom (Graf 3.).

Graf 3: Kretanje broja noćenja stranih turista u promatranom razdoblju

Izvor: Izrada autora

Iz grafičkog prikaza se može utvrditi kontinuirana tendencija porasta broja noćenja stranih turista u cijelom promatranom razdoblju.

➤ Tečaj HRK/EUR

Tablica 7: Deskriptivna statistika tečaja HRK/EUR

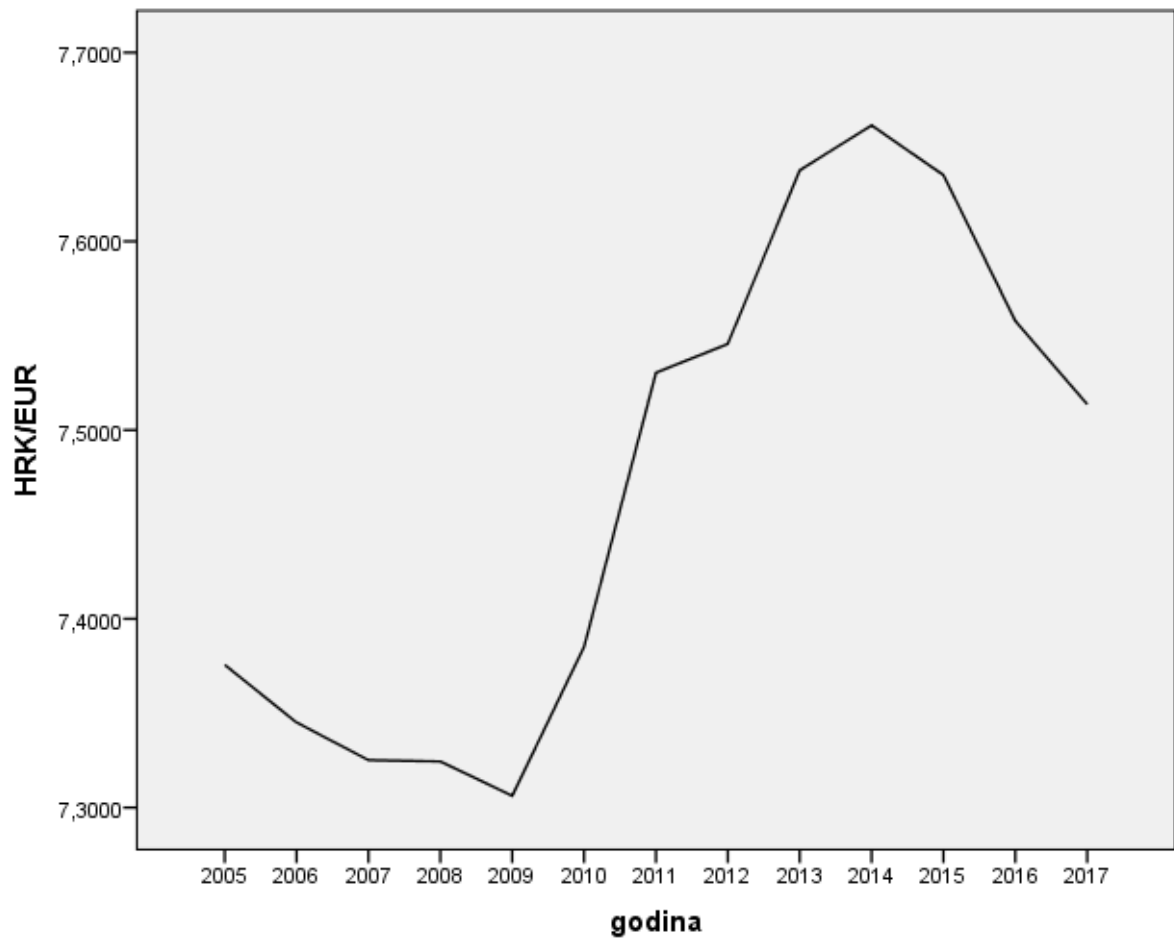
Statistics		
HRK/EUR		
N	Valid	13
	Missing	1
Mean		7,472560
Median		7,513648
Std. Deviation		,1327964
Minimum		7,3062
Maximum		7,6615

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 7. deskriptivne statistike se može utvrditi da je u prosjeku trebalo izdvojiti 7,47 kuna za kupnju jednog Eura sa prosječnim odstupanjem od aritmetičke sredine 0,13 kuna.

Tečaj se kretao u promatranom razdoblju u rasponu od 7,306 do 7,661

Kretanje Eura/Hrvatske kune u promatranom razdoblju prikazano je linijskim grafikonom (Graf 4.).

Graf 4: Kretanje Eura/Hrvatske kune u promatranom razdoblju

Izvor: Izrada autora

Iz grafičkog prikaza se može utvrditi postojanje cikličnog kretanja sa blagim trendom deprecijacije.

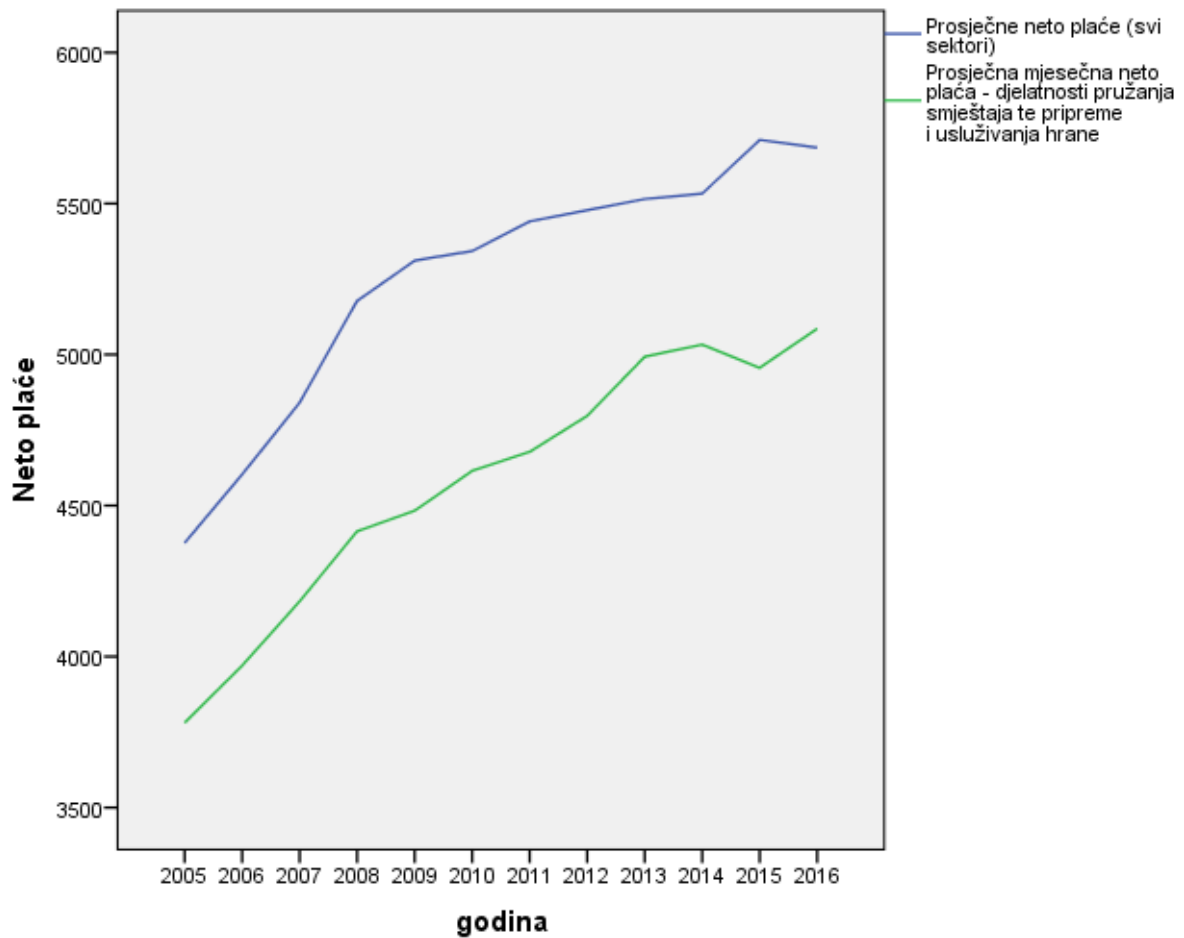
➤ Neto plaće

Tablica 8: Deskriptivna statistika prosječne neto plaće svih sektora i prosječne neto plaće djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane

		Statistics	
		Prosječne neto plaće (svi sektori)	Prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane
N	Valid	13	12
	Missing	1	2
	Mean	5307,69	4582,50
	Median	5441,00	4646,50
	Std. Deviation	456,874	430,198
	Minimum	4376	3781
	Maximum	5985	5086

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 8. deskriptivne statistike se može utvrditi da je prosječna plaća u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u prosjeku za 725,19 kuna manja u odnosu na prosječnu plaću svih sektora zajedno. Minimalne i maksimalne vrijednosti su na nižim razinama kod djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u odnosu na prosjek svih sektora. Međutim, u turističkoj djelatnosti postoji prevladava sezonski rad gdje zaposlenici ostvaruju visoke razine prihoda, dok u ostatku godine ne rade i ne ostvaruju prihode, odnosno kroz sezonski rad ostvaruju cjelogodišnju plaću koja ima je raspoređena na mjesečne iznose kroz svih 12 mjeseci. Budući da se veći dio godine ne radi može se utvrditi ostvarenje dobrog omjera između uloženog rada i ostvarenog dohotka.

Graf 5: Kretanje prosječne neto plaće u svim sektorima i u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, u promatranom razdoblju

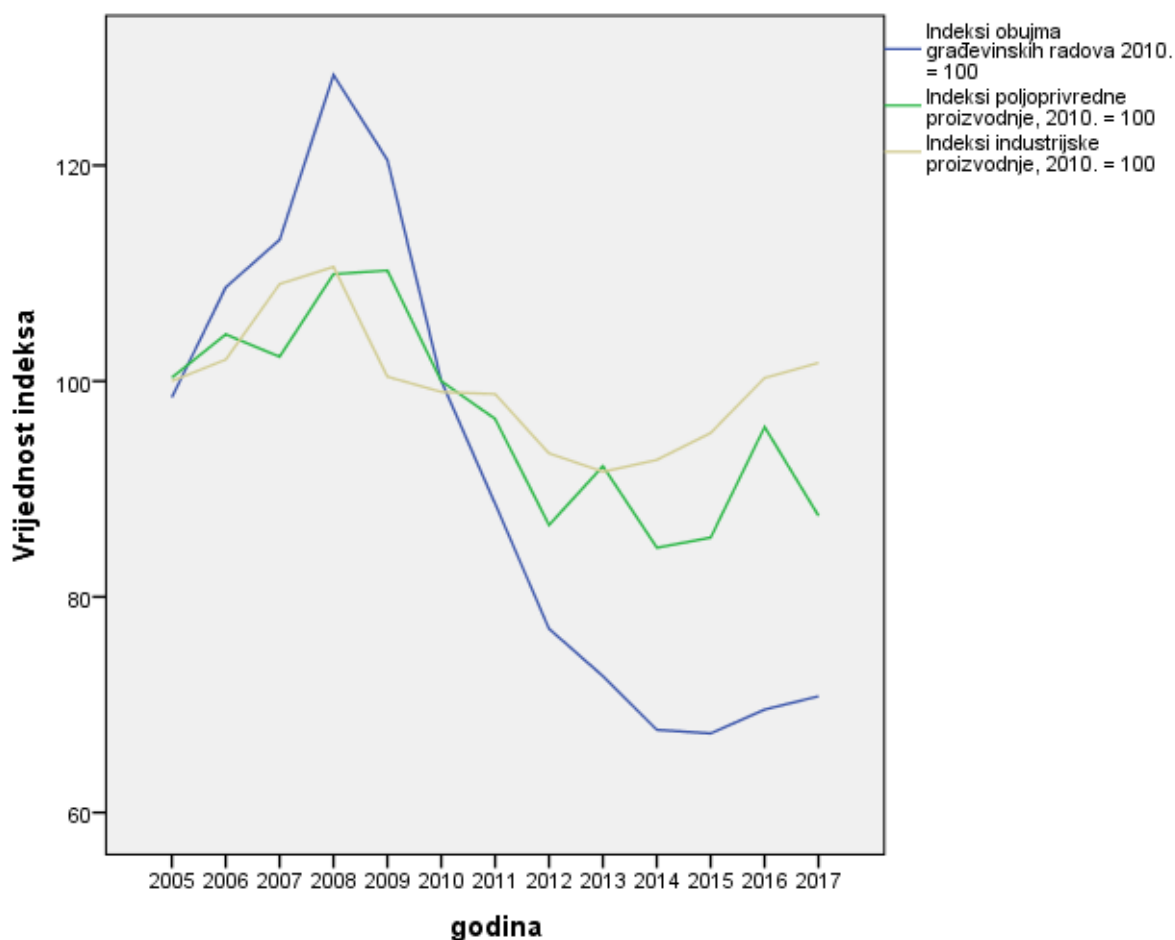
Izvor: Izrada autora

Tablica 9: Deskriptivna statistika prosječne vrijednosti indeksa obujma građevinskih radova, indeksa poljoprivredne proizvodnje i indeksa industrijske proizvodnje

		Statistics		
		Indeksi obujma građevinskih radova 2010. = 100	Indeksi poljoprivredne proizvodnje, 2010. = 100	Indeksi industrijske proizvodnje, 2010. = 100
N	Valid	13	13	13
	Missing	1	1	1
Mean		90,990003	96,592388	99,585
Median		88,619529	96,500000	100,000
Std. Deviation		21,8276644	8,9057831	5,7190
Minimum		67,3401	84,5628	91,6
Maximum		128,4000	110,2536	110,6

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 9. se može utvrditi da je prosječna vrijednost indeksa obujma građevinskih radova, indeksa poljoprivredne proizvodnje i indeksa industrijske proizvodnje manja od 100, što upućuje na zaključak da je u prosjeku bilježen obujam građevinskih radova, poljoprivredne proizvodnje, i industrijske proizvodnje manja u odnosu na utvrđenu vrijednost 2010. godine. Kretanje vrijednosti baznih indeksa kroz promatrano razdoblje prikazano je i grafički (Graf 6.).

Graf 6: Kretanje vrijednosti baznih indeksa kroz promatrano razdoblje

Izvor: Izrada autora

➤ **Prosječna cijena prodanih stanova RH**

Tablica 10: Deskriptivna statistika prosječne cijene prodanih stanova u RH

Statistics

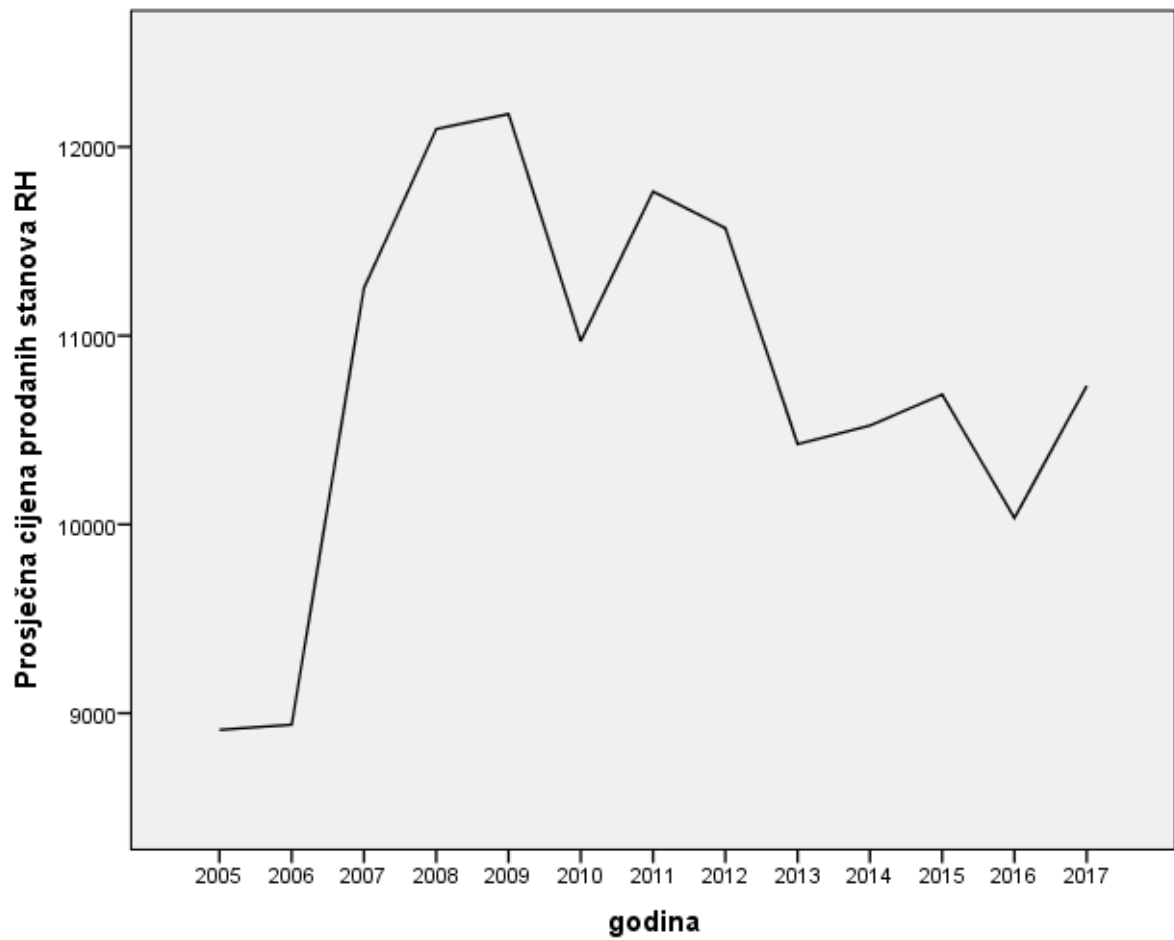
Prosječna cijena prodanih stanova RH

N	Valid	13
	Missing	1
Mean		10775,62
Median		10734,00
Std. Deviation		1047,238
Minimum		8912
Maximum		12174

Izvor: Izrada autora

Iz Tablice 10. deskriptivne statistike se može utvrditi da je prosječna cijena kvadrata prodanih stanova u Republici Hrvatskoj 10.775,62 kune/m² sa prosječnim odstupanjem od 1.047,24 kune.

Kretanje cijene u promatranom razdoblju se odvijalo u rasponu od 8.912 do 12.174 kune za metar kvadratni.

Graf 7: Kretanje prosječne cijene prodanih stanova u promatranom razdoblju

Izvor: Izrada autora

4.2. Regresijska analiza

U ovom dijelu rada se testira utjecaj kretanja djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane koja se koristi kao reprezentativna varijabla turističkog sektora na kretanje tečaja između Hrvatske kune i Eura, obujma građevinskih radova, poljoprivredne proizvodnje, te industrijske proizvodnje.

Utjecaj promjene udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na kretanje deviznog tečaja

Tablica 11: Koeficijent determinacije modela odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,846 ^a	,716	,688	,0771902

a. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 71,6% može se donijeti zaključak da model tumači 71,6 sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da je riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 12: ANOVA tablica odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,150	1	,150	25,210	,001 ^b
	Residual	,060	10	,006		
	Total	,210	11			

a. Dependent Variable: EUR/HRK

b. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 25,21 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,001.

Tablica 13: Parametri modela odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	6,532	,188		34,744	,000
1 Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)	,240	,048	,846	5,021	,001

a. Dependent Variable: HRK/EUR

Izvor: Izrada autora

Procijenjeni model glasi:

$HRK/EUR_i = 6,53 + 0,24 * \text{udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu}$

Statistički je značajan parametar uz varijablu udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, što znači da se svakim porastom udjela za jedan postotni poen može očekivati rast tečaja između Hrvatske kune i Eura za 0,24 kune za jedan Euro (emp p =0,001).

Utjecaj promjene udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova

Tablica 14: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,879 ^a	,773	,750	10,9415090

a. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 77,3% može se donijeti zaključak da model tumači 77,3% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da je riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 15: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	4077,471	1	4077,471	34,059	,000 ^b
	Residual	1197,166	10	119,717		
	Total	5274,637	11			

a. Dependent Variable: Indeksi obujma građevinskih radova 2010. = 100
b. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 29,634 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti <0,001.

Tablica 16: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	247,101	26,649		9,273	,000
1 Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)	-39,547	6,776	-,879	-5,836	,000

a. Dependent Variable: Indeksi obujma građevinskih radova 2010. = 100

Izvor: Izrada autora

Procijenjeni model glasi:

Indeksi obujma građevinskih radova_i = 247,101 – 39,547*udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu

Statistički je značajan parametar uz varijablu udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, što znači da se svakim udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu za jednu jedinicu se može očekivati pad očekivati pad vrijednosti indeksa obujma građevinskih radova u prosjeku za -39,547 bodova (emp p <0,001).

Utjecaj promjene udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju

Tablica 17: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,740 ^a	,547	,502	6,2515164

a. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 54,7% može se donijeti zaključak da model tumači 54,7% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da nije riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 18: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	471,725	1	471,725	12,070	,006 ^b
	Residual	390,815	10	39,081		
	Total	862,540	11			

a. Dependent Variable: Indeksi poljoprivredne proizvodnje, 2010. = 100
b. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 12,070 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,006.

Tablica 19: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju

Coefficients ^a						
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
	(Constant)	149,874	15,226		9,843	,000
1	Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)	-13,451	3,872	-,740	-3,474	,006

a. Dependent Variable: Indeksi poljoprivredne proizvodnje, 2010. = 100
Izvor: Izrada autora

Indeksi poljoprivredne proizvodnje = $149,874 - 13,451 \cdot \text{udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu}$

Statistički je značajan parametar uz varijablu udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, što znači da se svakim udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu za jednu jedinicu se može očekivati pad vrijednosti poljoprivredne proizvodnje u prosjeku za 13,451 bodova (emp p = 0,006).

Utjecaj promjene udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju

Tablica 20: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,627 ^a	,393	,332	4,8503

a. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 39,3% može se donijeti zaključak da model tumači 39,3% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da nije riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 21: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	152,372	1	152,372	6,477	,029 ^b
	Residual	235,258	10	23,526		
	Total	387,629	11			

a. Dependent Variable: Indeksi industrijske proizvodnje, 2010. = 100
b. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 6,477 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,029.

Tablica 22: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	129,261	11,813		10,942	,000
1 Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)	-7,645	3,004	-,627	-2,545	,029

a. Dependent Variable: Indeksi industrijske proizvodnje, 2010. = 100
Izvor: Izrada autora

Indeksi industrijske proizvodnje = $129,261 - 7,645 \cdot \text{udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu}$

Statistički je značajan parametar uz varijablu udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, što znači da se svakim udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu za jednu jedinicu se može očekivati pad očekivati pad vrijednosti industrijske proizvodnje u prosjeku za 7,645 bodova (emp p = 0,029).

4.3. Hipoteze istraživanja

S obzirom na prethodno postavljene probleme i predmet istraživanja ovoga rada, treba postaviti i pripadajuće istraživačke hipoteze koje će se u nastavku prihvatiti ili odbaciti:

H1: U hrvatskom gospodarstvu turizam ima potencijal stvaranja nizozemske bolesti

- **H11: Rast potražnje i priljeva deviza u turističkom sektoru dovodi do aprecijacije domaće valute**

Tablica 23: Koeficijent determinacije modela odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,607 ^a	,369	,311	,1101966

a. Predictors: (Constant), Dolasci stranih turista (000)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 36,9% može se donijeti zaključak da model tumači 36,9% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da nije riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 24: ANOVA tablica odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

ANOVA ^a					
Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	,078	1	,078	6,427	,028 ^b
Residual	,134	11	,012		
Total	,212	12			

a. Dependent Variable: HRK/EUR

b. Predictors: (Constant), Dolasci stranih turista (000)

Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 6,427 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,028.

Tablica 25: Parametri modela odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	7,071	,161		43,864	,000
Dolasci stranih turista (000)	3,766E-005	,000	,607	2,535	,028

a. Dependent Variable: HRK/EUR

Izvor: Izrada autora

$$HRK/EUR_i = 7,071 + 0,00003766 * \text{dolasci stranih turista (000)}$$

Statistički je značajan parametar uz varijablu dolasci stranih turista, što znači da se svakim broja dolazaka stranih turista za jednu tisuću može očekivati rast tečaja HRK/EUR u prosjeku za 0,00003766 kuna za jedan EUR (emp p = 0,028).

Tablica 26: Koeficijent determinacije modela odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,656 ^a	,430	,378	,1047419

a. Predictors: (Constant), Noćenja stranih turista (000)

Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 43,0% može se donijeti zaključak da model tumači 43,0% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da nije riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 27: ANOVA tablica odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1 Regression	,091	1	,091	8,289	,015 ^b
1 Residual	,121	11	,011		
Total	,212	12			

a. Dependent Variable: HRK/EUR

b. Predictors: (Constant), Noćenja stranih turista (000)

Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 8,289 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,015.

Tablica 28: Parametri modela odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	6,987	,171		40,849	,000
1 Noćenja stranih turista (000)	8,467E-006	,000	,656	2,879	,015

a. Dependent Variable: HRK/EUR

Izvor: Izrada autora

$$\text{HRK/EUR}_i = 6,987 + 0,000008467 * \text{noćenja stranih turista (000)}$$

Statistički je značajan parametar uz varijablu noćenja stranih turista, što znači da se svakim porastom broja noćenja stranih turista za jednu tisuću može očekivati rast tečaja HRK/EUR u prosjeku za 0,000008467 kuna za jedan EUR (emp p = 0,015).

Tablica 29: Koeficijent determinacije modela odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,846 ^a	,716	,688	,0771902

a. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 71,6% može se donijeti zaključak da model tumači 71,6% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da je riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 30: ANOVA tablica odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,150	1	,150	25,210	,001 ^b
	Residual	,060	10	,006		
	Total	,210	11			

a. Dependent Variable: HRK/EUR
b. Predictors: (Constant), Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 25,21 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,001.

Tablica 31: Parametri modela odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	6,532	,188		34,744	,000
1 Udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%)	,240	,048	,846	5,021	,001

a. Dependent Variable: HRK/EUR

Izvor: Izrada autora

$HRK/EUR_i = 6,532 + 0,240 \cdot \text{udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu}$

Statistički je značajan parametar uz varijablu udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, što znači da se svakim udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu za jednu jedinicu se može očekivati rast tečaja HRK/EUR u prosjeku za 0,24 kune za Euro (emp p =0,001).

Nakon provedenog testiranja utvrđeno je postojanje statistički značajnog utjecaja varijabli turističkog sektora, i to broja noćenja, broja dolazaka i djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu, ali u smjeru suprotnom od pretpostavljenog, odnosno indikatori kretanja turizma bilježe rastući tijek, dok je s druge strane prisutan deprecijacijski pritisak na domaću valutu, zbog čega se hipoteza odbacuje kao neistinita.

- **H12: Rast plaća u turističkom sektoru dovodi do rasta troškova u ostatku gospodarstva**

Tablica 32: Koeficijent determinacije modela odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,971 ^a	,944	,938	106,487

a. Predictors: (Constant), Prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane
Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 94,4% može se donijeti zaključak da model tumači 94,4% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da je riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 33: ANOVA tablica odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1894432,453	1	1894432,453	167,067	,000 ^b
	Residual	113393,797	10	11339,380		
	Total	2007826,250	11			

a. Dependent Variable: Prosječne plaće neto
b. Predictors: (Constant), Prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane
Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 167,07 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti <0,001.

Tablica 34: Parametri modela odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto

Coefficients ^a					
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
(Constant)	830,694	343,383		2,419	,036
1 Prosječna mjesečna neto plaća djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	,965	,075	,971	12,925	,000

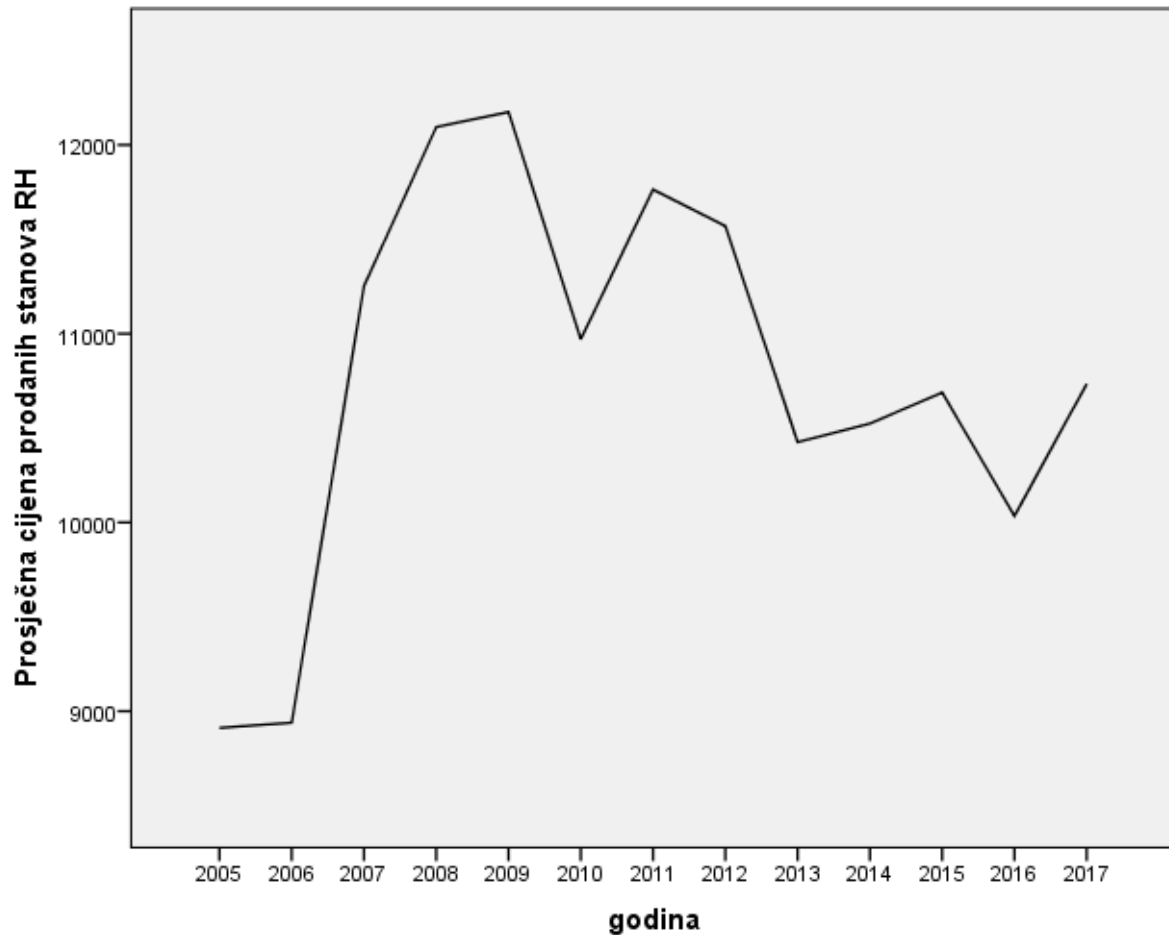
a. Dependent Variable: Prosječne neto plaće
Izvor: Izrada autora

Prosječne neto plaće = $830,69 + 0,965 \cdot \text{Prosječna mjesečna neto plaća djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane}$

Statistički je značajan parametar uz varijablu prosječna mjesečna neto plaća u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, što znači da se svakim rastom prosječne neto plaće u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane za jednu kunu može očekivati porast prosječne neto plaće u cijelom gospodarstvu u prosjeku za 0,965 kuna (emp p <0,001).

Nakon provedenog istraživanja je utvrđen pozitivan utjecaj kretanja plaća u djelatnosti u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane na razinu plaća u ostatku gospodarstva, zbog čega se hipoteza može prihvatiti kao istinita.

– **H13: Turizam utječe na cijene nekretnina**

Graf 8: Kretanje prosječne cijene prodanih stanova u promatranom razdoblju

Izvor: Izrada autora

Tablica 35: Koeficijent determinacije modela odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,134 ^a	,018	-,071	1083,991

a. Predictors: (Constant), Vrijeme

Izvor: Izrada autora

Na temelju vrijednosti koeficijenta determinacije 1,8% može se donijeti zaključak da model tumači 1,8% sume kvadrata odstupanja od aritmetičke sredine, te da nije riječ o reprezentativnom modelu.

Tablica 36: Parametri modela odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme

Coefficients ^a						
Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	10559,978	568,166		18,586	,000
	Vrijeme	35,940	80,351	,134	,447	,663

a. Dependent Variable: Prosječna cijena prodanih stanova RH
Izvor: Izrada autora

Prosječna cijena prodanih stanova RH_i = 10.599,98 + 35,94*vrijeme_i

Parametar uz varijablu vrijeme je 35,94, te nije statistički značajan, zbog čega se ne može utvrditi postojanje trenda u kretanju prosječni prosječnih cijena prodanih stanova RH iako je prisutan trend porasta udjela

Tablica 37: ANOVA tablica odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme

ANOVA ^a						
Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
1	Regression	235080,665	1	235080,665	,200	,663 ^b
	Residual	12925404,412	11	1175036,765		
	Total	13160485,077	12			

a. Dependent Variable: Prosječna cijena prodanih stanova RH

b. Predictors: (Constant), Vrijeme

Izvor: Izrada autora

Empirijska F vrijednost 0,200 upućuje na zaključak da je procijenjeni model kao cjelina nije statistički značajan. Zaključak je donesen na temelju empirijske p vrijednosti 0,663.

Nakon provedenog istraživanja je utvrđeno postojanje cikličnog kretanja cijena nekretnina gdje je u kriznom razdoblju nakon 2008. godine bio prisutan pad cijena nekretnina, a koji trend je prekinut tek nakon 2016 godine iako je bilježen gotovo konstantan rast obujma turističkog sektora, zbog čega se hipoteza odbacuje kao neistinita.

5. Ograničenja istraživanja i indicije o nizozemskoj bolesti

Empirijsko istraživanje prikazano u poglavlju iznad upućuje na to da turizam ne dovodi do aprecijacije domaće valute. Upotreba tečaja kao indikatora nizozemske bolesti ima ograničenja, prvenstveno upotrebom jednostavnih modela izuzet je utjecaj promjena u strukturi vanjsko-trgovinske bilance, kao i intervencija centralne banke. Naime prema HNB (2015) okvir monetarne politike HNB-a temelji se na održavanju stabilnosti nominalnog tečaja kune prema euru. Stabilan tečaj kune prema euru predstavlja tzv. Nominalno sidro monetarne politike kojim HNB stabilizira inflacijska očekivanja, a naposljetku i inflaciju. Hrvatska narodna banka odabrala je stabilnost tečaja kune prema euru kao nominalno sidro monetarne politike. Održavanjem stabilnosti tečaja kune prema euru HNB posredno utječe na svoj temeljni cilj, a to je stabilnost cijena. Izbor monetarnog okvira i sidra monetarne politike ovisi o važnim obilježjima i osobitostima gospodarstva. Za hrvatsko gospodarstvo to su:

1. **izrazito visoka razina eurizacije** – pojam koji označuje visoku zastupljenost strane valute, odnosno eura, kao valutne štednje i mjerila vrijednosti u nekom gospodarstvu. U hrvatskoj je visoka eurizacija posljedica dosadašnjih iskustava s visokom inflacijom. Posljedica je toga i činjenica da Hrvatsku karakterizira visok stupanj valutne supstitucije (zamjene domaće valute stranom valutom), koja se ogleda u tome da najveći dio depozita u bankama čine devizni depoziti i to dominantno u eurima.
2. **Činjenica da je Hrvatska malo i otvoreno gospodarstvo** - znači da razmjena robe i usluga s inozemstvom ima velik utjecaj na ukupnu gospodarsku aktivnost u Hrvatskoj. Zajednički udio izvoza i uvoza robe i usluga u bruto domaćem proizvodu iznosio je 90% u 2014. godini, pri čemu se više od polovine robnog izvoza i oko 60% robnog uvoza odnosilo na zemlje članice europodručja. Osim toga, i cijene izvoznih usluga, koje su najviše povezane s turizmom, uvelike su povezane s tečajem kune prema euru budući da više od 60% dolazaka i noćenja stranih gostiju u Hrvatskoj ostvaruju gosti iz zemalja europodručja. Veća kolebanja tečaja kune prema euru dovela bi do učestale promjenjivosti uvoznih i izvoznih cijena, čime bi se otežala njihova predvidivost i povećala neizvjesnost u poslovanju s inozemstvom.
3. **Visoka uvozna ovisnost** - zbog toga su domaće cijene osjetljive na promjene tečaja. S obzirom na to da velik dio dobara na hrvatskom tržištu potječe od uvoza iz europodručja (oko 60% u 2014.), znatniji porast tečaja kune prema euru mogao bi

dovesti do rasta cijena tih dobara izraženih u kunama, a posredno i do rasta opće razine cijena, odnosno inflacije. Uz promjene tečaja vezana su i inflacijska očekivanja kućanstava, koja su osobito izražena zbog loših iskustava s visokom inflacijom na ovim prostorima u prošlosti

4. **Viska zaduženost u stranoj valuti svih domaćih sektora** - hrvatsko je gospodarstvo dodatno izloženo tečajnim rizicima i zbog visoke razine inozemnog duga koji je najvećim dijelom iskazan u eurima. Naime, većina zemalja ne može se zadužiti u inozemstvu u vlastitoj valuti (samo vrlo mali broj zemalja ima tu mogućnost i valute tih zemalja zovu se "svjetske rezervne valute"). Kako je velik dio zaduženja svih domaćih sektora vezan uz tečaj eura, hrvatski građani, poduzeća i država izrazito su ranjivi na znatnije promjene tečaja kune prema euru jer bi im slabljenje kune u odnosu na euro uvelike povećalo teret otplate njihova duga

Međutim ako pogledamo grafičke prikaze kretanja HRK u odnosu na EUR za 2015. godinu, dostupne na stranici XE.com uočimo da tijekom ljetne sezone kuna u odnosu na euro jača što upućuje na tezu o aprecijaciji tečaja uzrokovanu turizmom.

5 Jan 2015 00:00 UTC - 5 Jan 2016 00:00 UTC EUR/HRK close:7.64131 low:7.45338 high:7.72687

Graf 9 : Kretanje tečaja HRK u odnosu na EURO u 2015. godini

Izvor: XE.com, [Internet], raspoloživo na:
<https://www.xe.com/currencycharts/?from=EUR&to=HRK&view=1Y>

Što se tiče utjecaja plaća na gospodarstvo, prema Broz i Dubravčić (2011), brzi rast plaća zasigurno je doprinio padu međunarodne konkurentnosti hrvatskog proizvodnog sektora, što je dovelo do deindustrijalizacije hrvatskog gospodarstva, ali nije ključan razlog. Prema Škrbić (2017), Hrvatska za razliku od razvijenih europskih zemalja, nije prošla kroz prirodan tijek industrijalizacije od lake do teške industrije nego se ubrzana industrijalizacija u socijalističkom periodu temeljila na teškoj industriji, čime se stvorila neadekvatna i neučinkovita struktura industrije. Također, ne treba zaboraviti učinke rata u kojem su uništena brojna postrojenja, zatim pretvorbe i privatizacije koje su, uz brojne prednosti, u jednom dijelu dovele i do rastakanja većeg broja industrijskih poduzeća, a dodatan šok došao je zbog gubitka glavnih izvoznih tržišta nakon raspada Jugoslavije. Svi ovi faktori mogli su dovesti do značajnog pada važnosti industrije u hrvatskom gospodarstvu, a da nemaju nikakve veze s mehanizmima vezanim uz nizozemsku bolest.

Prema istraživanju znanstvenika sa Instituta za turizam, Ivana Kodžića, u zemljama poput Hrvatske, u kojima turistički sektor raste puno brže od ostalih gospodarskih sektora, javlja se opasnost da preusmjerenje sredstava u turizam dovede do nedostatka kvalitetnih resursa za razvoj drugih djelatnosti. Drugim riječima, problem je to što turizam kao niskoprofitna djelatnost može kočiti razvoj industrija s višom dodanom vrijednošću, čime se smanjuju izgledi za snažan gospodarski rast. U Hrvatskoj je taj problem naglašen zbog strukture turističke ponude u kojoj dominiraju sobe i apartmani u vlasništvu kućanstava, a koje karakteriziraju izrazita sezonalnost i niska razina dodane vrijednosti. Rezultati su pokazali da prije velikog uspona turizma (2011. godine) nije bilo značajnih razlika u broju upisanih studenata između dvije skupine gradova i općina. U godinama nakon turističkog buma (od 2011. do 2016.) dogodila se značajna promjena. Broj upisanih studenata iz turističkih gradova i općina bio je za osam posto niži nego iz gradova i općina koji se ne smatraju turističkim destinacijama. Navedene brojke pokazuju da je petogodišnje razdoblje intenzivnog razvoja turizma negativno utjecalo na spremnost za nastavak školovanja, tako da sve više mladih koji žive u atraktivnim turističkim destinacijama gubi motiv za studiranjem. Stoga zaključuje da navedeni trendovi dugoročno mogu imati negativan utjecaj na 'ljudski kapital' i usporiti potencijalni gospodarski rast.

Što se cijena nekretnina tiče. Nakon intenzivnog rasta cijena nekretnina u predkriznim godinama, nakon 2009. godine dolazi do korekcija cijena gdje je utvrđena tendencija pada do kraja promatranog razdoblja. Za očekivati je da će porast turističke potražnje mjeren brojem dolazaka i broja noćenja posljedično dovesti do rasta cijena nekretnina, no navedeno se nije

dogodilo zbog postojanja i ostalih eksternih utjecaja koji nisu uključeni u ovu analizu, te navedeno predstavlja ograničenje istraživanja. Od ostalih utjecaja prisutno je iseljavanja stanovništva sa područja centralne i istočne hrvatske, zbog čega se cijene nekretnina značajno padaju, dok s druge strane je u radu korišten nacionalni indeks koji rast cijene nekretnina na Jadranu i u gradu Zagrebu uzima uz ponder. Međutim ilustracija u nastavku prikazuje da ako hrvatsku podijelimo u regije: Grad Zagreb (crveno), Jadran (plavo) i Ostatak Hrvatske (zeleno), te usporedimo cijene nekretnina između tih regija dolazimo do zaključka da su najviše cijene nekretnina u regijama koje su orijentirane na turizam, a tu kao gradovi prednjače Dubrovnik, Split i Zagreb.

Slika 14.: Podjela Hrvatske u tri regije- Grad Zagreb, Jadran, Ostatak Hrvatske

Izvor: Hrvatska Narodna banka, [Internet], raspoloživo na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/2626448/p-041.pdf/a46c4569-30fc-4bb9-80e5-4f5953762d25>

6. ZAKLJUČAK

Turizam, kao što mu jedna od definicija kaže, je visoko sofisticiran integralni sustav u okviru nacionalnog gospodarstva čiji djelokrug i struktura nadilazi ekonomske kategorije djelatnosti, grane, industrije i sektora, a čine ga međusobno povezani, heterogeni, međuovisni i komplementarni fragmenti različitih gospodarskih grana i djelatnosti koji zajednički čine logičku, funkcionalnu i uravnoteženu cjelinu. Prema podacima WTTC-a u hrvatskoj turizam čini oko 25% BDP-a stoga se sa opravdanjem stvorila sumnja o postojanju Nizozemske bolesti u hrvatskom gospodarstvu. Nizozemska bolest se manifestira putem usporavanja gospodarskog razvoja uslijed priljeva značajni financijskih sredstava iz inozemstva koji jačaju domaću valutu. Zbog jačanja domaće valute, ostatak gospodarstva i industrija postaje nekonkurentno na međunarodnom tržištu.

U ovome radu, sukladno cilju navedenom na početku, testiran je potencijal nastanka nizozemske bolesti u hrvatskom gospodarstvu, a kao metoda je korištena regresijska analiza. Utjecaj turizma reprezentiran je kroz broj dolazaka stranih gostiju, broj noćenja, te udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u, te je stavljen u odnos i testiran sa odabranim gospodarskim pokazateljima uporabom regresijskog modela.

Na osnovu prve hipoteze ispitan je odnos rasta potražnje i priljeva deviza u turističkom sektoru koji bi mogao dovesti do aprecijacije domaće valute. Nakon provedenog testiranja vezanog za prvu hipotezu utvrđeno je postojanje statistički značajnog utjecaja varijabli koje se odnose na turizam (broj noćenja, broj dolazaka i udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u), ali u smjeru suprotnom od pretpostavljenog, odnosno indikatori kretanja turizma bilježe rastući tijek, dok je s druge strane prisutan deprecijacijski pritisak na domaću valutu, zbog čega se hipoteza odbacuje kao neistinita.

Na osnovu druge hipoteze ispitan je odnos rasta plaća u turizmu i prosječne neto plaće. Nakon provedenog istraživanja je utvrđen pozitivan utjecaj kretanja plaća u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane na razinu plaća u ostatku gospodarstva, zbog čega se hipoteza može prihvatiti kao istinita.

Nakon provedenog istraživanja vezanog za treću hipotezu, utvrđeno je postojanje cikličnog kretanja cijena nekretnina gdje je u kriznom razdoblju nakon 2008. godine bio prisutan pad cijena nekretnina, a koji trend je prekinut tek nakon 2016 godine iako je bilježen gotovo konstantan rast turizma, zbog čega se hipoteza odbacuje kao neistinita.

Zaključno, glavna hipoteza, da u hrvatskom gospodarstvu turizam ima potencijal stvaranja nizozemske bolesti se prihvaća iz razloga što je u drugoj hipotezi utvrđen pozitivan utjecaj kretanja plaća u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane na razinu plaća u ostatku gospodarstva, tj. da rast plaća u turizmu dovodi do rasta troškova u ostatku gospodarstva. Međutim treba naglasiti da se ovdje radi o metodološki relativno jednostavnom istraživanju u kojem model nema kontroliran utjecaj ostalih segmenata ekonomije.

Na osnovu istraživanja koje se odnosi na teorijski dio rada, u svrhu zaustavljanja te kontrole simptoma ove „bolesti“, nositelji ekonomske politike bi trebali koristiti kombinacije svih politika, primjerice otvaranje određenih rezervnih fondova, ostvarivanje fiskalnog suficita, iznalaženjem posebnih mjera kojima će potaknuti robni izvoz, usmjeravanjem potrošnje u ljudski kapital i obrazovanje.

POPIS GRAFOVA:

Graf 1: Kretanje udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu	44
Graf 2: Kretanje broja dolazaka stranih turista u promatranom razdoblju	47
Graf 3: Kretanje broja noćenja stranih turista u promatranom razdoblju	49
Graf 4: Kretanje Eura/Hrvatske kune u promatranom razdoblju	51
Graf 5: Kretanje prosječne neto plaće u svim sektorima i u djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, u promatranom razdoblju	53
Graf 6: Kretanje vrijednosti baznih indeksa kroz promatrano razdoblje	54
Graf 7: Kretanje prosječne cijene prodanih stanova u promatranom razdoblju	56
Graf 8: Kretanje prosječne cijene prodanih stanova u promatranom razdoblju	72
Graf 9 : Kretanje tečaja HRK u odnosu na EURO u 2015. godini	75

POPIS SLIKA:

Slika 1.: Sveobuhvatan utjecaj turizma na BDP	26
Slika 2. Direktni doprinos turizma BDP-u	27
Slika 3. : Direktni doprinos turizma zapošljavanju	28
Slika 4. : Direktna turistička potrošnja	28
Slika 5. : Ukupan doprinos turizma BDP-u Republike Hrvatske.....	29
Slika 5. : Ukupan doprinos turizma zapošljavanju u Hrvatskoj.....	30
Slika 6. : Kapitalne investicije u turizmu u Hrvatskoj.....	31
Slika 7. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma BDP-u.....	32
Slika 8. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravan doprinos turizma zapošljavanju	32
Slika 9. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – izravna turistička potrošnja	33
Slika 10. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupan doprinos turizma BDP-u.....	34
Slika 11. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – ukupan doprinos turizma zapošljavanju	34
Slika 12. : Pozicija Hrvatske u usporedbi sa konkurentnim zemljama i ostatkom svijeta – kapitalne investicije u turizmu	35
Slika 13. : The Core Model – Dutch disease	38
Slika 14.: Podjela Hrvatske u tri regije- Grad Zagreb, Jadran, Ostatak Hrvatske.....	77

POPIS TABLICA:

Tablica 1: Deskriptivna statistika udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%).....	43
Tablica 2: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i vremena	44
Tablica 3: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i vremena	45
Tablica 4: Parametri modela odnosa vremena i udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%).....	45
Tablica 5: Deskriptivna statistika dolazaka stranih turista (000)	46
Tablica 6: Deskriptivna statistika noćenja stranih turista (000).....	48
Tablica 7: Deskriptivna statistika tečaja HRK/EUR	50
Tablica 8: Deskriptivna statistika prosječne neto plaće svih sektora i prosječne neto plaće djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane	52
Tablica 9: Deskriptivna statistika prosječne vrijednosti indeksa obujma građevinskih radova, indeksa poljoprivredne proizvodnje i indeksa industrijske proizvodnje	53
Tablica 10: Deskriptivna statistika prosječne cijene prodanih stanova u RH.....	55
Tablica 11: Koeficijent determinacije modela odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja	57
Tablica 12: ANOVA tablica odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja	57
Tablica 13: Parametri modela odnosa udio djelatnosti i pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDP-u (%) i kretanja deviznog tečaja	58
Tablica 14: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova.....	59
Tablica 15: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova.....	59
Tablica 16: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na obujam građevinskih radova.....	60
Tablica 17: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju	61

Tablica 18: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju	61
Tablica 19: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na poljoprivrednu proizvodnju	62
Tablica 20: Koeficijent determinacije modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju.....	63
Tablica 21: ANOVA tablica odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju.....	63
Tablica 22: Parametri modela odnosa udjela djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) na industrijsku proizvodnju.....	64
Tablica 23: Koeficijent determinacije modela odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR.....	65
Tablica 24: ANOVA tablica odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR.....	66
Tablica 25: Parametri modela odnosa dolazaka stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR.....	66
Tablica 26: Koeficijent determinacije modela odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR.....	67
Tablica 27: ANOVA tablica odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR	67
Tablica 28: Parametri modela odnosa noćenja stranih turista (000) i tečaja HRK/EUR	67
Tablica 29: Koeficijent determinacije modela odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR	68
Tablica 30: ANOVA tablica odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR	68
Tablica 31: Parametri modela odnosa udio djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane u BDPu (%) i tečaja HRK/EUR	69
Tablica 32: Koeficijent determinacije modela odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto.....	70
Tablica 33: ANOVA tablica odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto	70
Tablica 34: Parametri modela odnosa prosječna mjesečna neto plaća - djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prosječne plaće neto	71
Tablica 35: Koeficijent determinacije modela odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme	72
Tablica 36: Parametri modela odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme	73
Tablica 37: ANOVA tablica odnosa prosječna cijena prodanih stanova RH i vrijeme	73

LITERATURA

1. Blažević, B., (2007): Turizam u gospodarskom sustavu, Fakultet za turistički i hotelski menadžment, Opatija.
2. Broz T. i Dubravčić D., (2011): The Dutch Disease in Unwanted Places - Why has Croatia been Infected while Slovenia Remains in Good Health South-Eastern Europe Journal of Economics 1 47-66. [Internet], raspoloživo na: <https://ojs.lib.uom.gr/index.php/seeje/article/viewFile/5466/5494> , [25.09.2019].
3. Burza nekretnina, (2019), [Internet], raspoloživo na: <https://www.burza-nekretnina.com/statistike>, [20.05.2019].
4. Capó, J. , Riera Font, A. i Rosselló Nadal, J. (2007): Dutch Disease in Tourism Economies: Evidence from the Balearics and the Canary Islands, Journal of Sustainable Tourism, , str. 615-627. [Internet], raspoloživo na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2167/jost698.0> , [27.06.2019].
5. Copeland, B. R. (1991): Tourism, Welfare and Deindustrialization in a Small Open Economy: Wiley on behalf of the London School of Economics and Political Science and The Subtory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines, 58 (232), pp. 515-529,[Internet], raspoloživo na: <http://www.jstor.org/stable/2554696> , [12.09.2018.].
6. Corden, W. M. (1984): Booming sector and dutch disease economics: survey and consolidation, oxford economic papers, 36 (3), pp. 359-380, [Internet], raspoloživo na: <https://periferiaactiva.files.wordpress.com/2012/10/corden.pdf> , [27.06.2018].
7. Corden, M. W., Neary, P. J., (1982): Booming sector and de-industrialisation in a small open economy, [Internet], raspoloživo na: https://www.jstor.org/stable/2232670?seq=1#page_scan_tab_contents, [17. 09. 2018.].
8. Čavlek et al. (2011): Turizam-ekonomske osnove i organizacijski sustav, Školska knjiga d.d., Zagreb.
9. Državni zavod za statistiku, (2011), Statistička izvješća – Turizam u 2010., broj 1436, [Internet], raspoloživo na: https://www.dzs.hr/hrv_eng/publication/2011/si-1436.pdf , [05.12.2018].
10. Ekonomski lab, (2017), Hrvatski turistički bum: dolazi li virus nizozemske bolesti., [Internet], raspoloživo na: <https://arhivanalitika.hr/blog/hrvatski-turisticki-bum-dolazi-li-virus-nizozemske-bolesti/> , [25.09.2019].

11. Geić, S., (2016): Međunarodni turizam – osnove, organizacija, ekonomika, ASPIRA, Zagreb.
12. Holzner, Mario (2005): Fear of Croatian Disease. Is there a danger of a Dutch Disease Effect with respect to a boom in the tourism sector in Croatia in the long run – „The Croatian Disease“? Doctoral thesis, WU Vienna University of Economics and Business, [Internet], raspoloživo na: <http://epub.wu.ac.at/1925/>, [12.09.2018.].
13. Hrvatska narodna banka, Kunovac D. i Kotarac K., (2019), Cijene stambenih nekretnina u Hrvatskoj, [Internet], raspoloživo na: <https://www.hnb.hr/documents/20182/2626448/p-041.pdf/a46c4569-30fc-4bb9-80e5-4f5953762d25> , [23.09.2019].
14. Hrvatska narodna banka, (2015), Okvir monetarne politike, [Internet], raspoloživo na: https://www.hnb.hr/temeljne-funkcije/monetarna-politika/okvir-monetarne-politike?p_p_id=com_liferay_journal_web_portlet_JournalPortlet&p_p_lifecycle=2&p_p_state=exclusive&p_p_resource_id=exportArticle&p_p_cacheability=cacheLevelPage&com_liferay_journal_web_portlet_JournalPortlet_articleId=166969&com_liferay_journal_web_portlet_JournalPortlet_groupId=20182&com_liferay_journal_web_portlet_JournalPortlet_plid=118577&com_liferay_journal_web_portlet_JournalPortlet_targetExtension=pdf&com_liferay_asset_publisher_web_portlet_AssetPublisherPortlet_INSTANCE_8fcb30e650 , [25.09.2019].
15. Hrvatska turistička zajednica (2017): Turizam u brojkama 2017, [Internet], raspoloživo na: https://www.htz.hr/sites/default/files/2018-08/HTZ%20TUB%20HR_%202017%20FINAL.pdf, [11.09.2018.].
16. Inchausti-Sintes (2015): Tourism: Economic growth, employment and Dutch Disease, Annals of Tourism Research, str. 172-189 [Internet], raspoloživo na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738315001012>
17. Jošić, H., Maček Pandak, F. (2017): Nizozemska bolest u Bolivarijanskoj Republici Venezueli, Noriria – časopis za održivi razvoj, No. 3, str. 125-137
18. Kenell, L. (2008): Dutch Disease and Tourism: The Case of Thailand, Lund University., [Internet], raspoloživo na: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=1334498&fileOid=1646600> , [27.06.2019].
19. Klikaj, Nizozemska bolest i manjak ljudskog kapitala, [Online] Available from: <https://www.klikaj.hr/>, [11.09. 2018.]

20. Marković, S i Z., (1970): Osnove turizma, Školska knjiga, Zagreb.
21. Marković, S i Z., (1972): Ekonomika turizma, Školska knjiga, Zagreb.
22. Ministarstvo graditeljstva i prostornog uređenja (2018), Ekonomski institut Zagreb: Pregled tržišta nekretnina Republike Hrvatske 2012.-2017., [Internet], raspoloživo na: <https://drive.google.com/file/d/1lsMGNnMcDz1NPRiX3EE2SCp5McyVygrI/view?usp=sharing>
23. Pirjavec, B., (1998): Ekonomska obilježja turizma, Golden marketing, Zagreb.
24. Pirjavec, B., Kesar, O., (2002): Počela turizma, Mikrorad i Ekonomski fakultet - Zagreb, Zagreb.
25. Pivac, S., (2009.): Statističke metode. Ekonomski fakultet u Splitu, Split.
26. Pratt, S (2015): The economic impact of tourism in SIDS, Annals of Tourism Research, str. 148-160, [Internet], raspoloživo na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160738315000468>, [27.06.2019].
27. Svjetska turistička organizacija (United Nations World Tourism Organization – UNWTO), [Internet], raspoloživo na: <http://www2.unwto.org/>, [04. 12. 2018.].
28. The World Bank (2010): Economic Premise 54867 – Dealing with Dutch Disease, raspoloživo na : <http://documents.worldbank.org/curated/en/794871468161957086/pdf/548670BRI0EP160Box349431B01PUBLIC1.pdf>, [16. 04. 2019.].
29. Šimundić, B., (2015.): Makroekonomske determinante emitivnog turizma i njihov utjecaj na gospodarstva receptivnih zemalja, [Internet], raspoloživo na: <https://repozitorij.efst.unist.hr/islandora/object/efst:1843/preview>, [17. 09. 2018.].
30. Tportal.hr, [Internet], raspoloživo na: <https://www.tportal.hr/biznis/clanak/prijete-nam-nizozemska-bolest-i-bolest-plaza-zagrebacki-znanstvenik-upozorio-na-katastrofalne-posljedice-turistickog-buma-foto-20190717>, [20.09.2019].
31. World Travel and Tourism Council (2018), Travel&Travel: Economic Impact – Croatia 2018, [Internet], raspoloživo na : <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2018/croatia2018.pdf>, [13.09.2018].
32. Xe, [Internet], raspoloživo na: <https://www.xe.com/currencycharts/?from=EUR&to=HRK&view=10Y>, [20.09.2019].

SAŽETAK

Prema podacima relevantnih svjetskih institucija koje istražuju utjecaj turizma na gospodarstvo, Hrvatska se nalazi pri vrhu ljestvice što se tiče ukupnog doprinosa turizma BDP-u. Drugim riječima, gospodarstvo je previše ovisno o turizmu. Nizozemska bolest se manifestira putem usporavanja gospodarskog razvoja uslijed priljeva značajni financijskih sredstava iz inozemstva koji jačaju domaću valutu. Zbog jačanja domaće valute dolazi do seljenja radnika, rasta troškova rada, te deindustrijalizacije i nezaposlenosti. Cilj ovoga rada je pokazati je li Hrvatska upala u zamku nizozemske bolesti. Uporabom linearne regresijske analize donesen je zaključak da je nizozemska bolest zahvatila Hrvatsko gospodarstvo. Međutim kako se radi o metodološki relativno jednostavnom istraživanju, u posebnom poglavlju objašnjena su ograničenja istraživanja te indicije o postojanju nizozemske bolesti.

Ključne riječi: turizam, nizozemska bolest, efekt potrošnje, efekt seljenja resursa

SUMMARY

According to data from relevant world institutions that study the impact of tourism on the economy, Croatia is at the top of the ranking in terms of tourism's overall contribution to GDP. In other words, the economy is too dependent on tourism. The Dutch disease is manifested by a slowdown in economic development due to the influx of significant financial resources from abroad that strengthen the domestic currency. The strengthening of the local currency has led to the relocation of workers, rising labor costs, and de-industrialization and unemployment. The aim of this paper is to show whether Croatia has fallen into the trap of Dutch disease. Using linear regression analysis, it was concluded that the Dutch disease affected the Croatian economy. However, since this is a methodologically relatively simple research, a separate chapter explains the limitations of the research and the indications of the existence of a Dutch disease.

Keywords: Tourism, Dutch Disease, Spending Effect, Resource Movement Effect